

Nematerijalno kulturno nasljeđe Baranje

Štauber, Anamarija

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:037678>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-12**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije

ANAMARIJA ŠTAUBER

NEMATERIJALNO KULTURNO NASLJEĐE BARANJE

Diplomski rad

Pula, 2020.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije

ANAMARIJA ŠTAUBER

NEMATERIJALNO KULTURNO NASLJEĐE BARANJE

Diplomski rad

JMBAG: 0303060034

Studijski smjer: Kultura i turizam

Kolegij: Nematerijalna kulturna baština

Mentor: prof. dr. sc. Slaven Bertoša

Pula, 2020.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Anamarija Štauber, kandidatkinja za magistru Kulture i turizma, izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju bilješke i bibliografija. Izjavljujem da ni jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, te ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad na bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

U Puli 15. lipnja 2020.

IZJAVA

o korištenju autorskoga djela

Ja, Anamarija Štauber, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, nositelju prava korištenja, da moj diplomski rad pod nazivom „Nematerijalno kulturno nasljeđe Baranje“ upotrijebi da tako navedeno autorsko djelo objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te preslika u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Potpis

U Puli 15. lipnja 2020.

Sadržaj

UVOD	1
1. NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA	3
1.1. Pravni okviri zaštite nematerijalne kulturne baštine	4
1.1.1 Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara	4
1.1.2. Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine.....	6
1.2. Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske	7
1.2.1. Procedura upisa u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske	8
1.2.2. Problemi vezani za proces upisa u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske.....	9
1.2.3. Sustav mjera zaštite	9
1.3. UNESCO	10
1.3.1. Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva	11
1.3.2. Popis nematerijalne kulturne baštine kojoj je potrebna hitna zaštita	12
2. NOSITELJI NEMATERIJALNOG KULTURNOG NASLJEĐA BARANJE	13
2.1. Hrvati.....	13
2.1.1. Šokci	13
2.1.2. Kajkavci.....	14
2.1.3. Dalmatinci	16
2.2. Srbi.....	17
2.3. Mađari	18
2.4. Romi.....	18
3. NEMATERIJALNO KULTURNO NASLJEĐE BARANJE U REGISTRU KULTURNIH DOBARA REPUBLIKE HRVATSKE	20
3.1. Tradicije uzgoja lipicanaca u Slavoniji, Baranji i Srijemu	20
3.1.1. Povijest uzgoja lipicanaca	20
3.1.2. Tradicije uzgoja lipicanaca na nacionalnom i svjetskom popisu.....	21
3.1.3. Važnost tradicije uzgoja lipicanaca danas.....	23

3.2. Crkveno pučko pjevanje iz Baranje	24
3.2.1. Podrijetlo crkvenog pučkog pjevanja	24
3.2.2. Molitvenici kao materijalni dokazi nematerijalnog nasljeđa	25
3.2.3. Njegovanje i zaštita crkvenog pučkog pjevanja u Baranji.....	26
4. BEĆARAC KAO JEDINO NEMATERIJALNO KULTURNO NASLJEĐE BARANJE NA UNESCO-OVOM POPISU.....	28
4.1. Način izvođenja bećarca	28
4.2. Podrijetlo izraza bećarac	29
4.3. Karakteristike bećarca kao glazbenog oblika	29
4.4. Bećarac kao sastavni dio baranjske svakodnevice	30
5. NEVALORIZIRANO NEMATERIJALNO KULTURNO NASLJEĐE BARANJE	32
5.1. Buše	32
5.1.1. Poklade ili fašange	32
5.1.2. Male poklade ili male fašange.....	33
5.1.3. Lakomi četvrtak	34
5.1.4. Strašne buše	34
5.1.5. Lipe buše	36
5.2. Kraljički ophodi	37
5.2.1. Podrijetlo baranjskih kraljica i opis običaja	37
5.2.2. Običaji vezani za pojedine situacije.....	38
5.2.3. Posebnosti baranjskih kraljičkih ophoda	40
5.2.4. Problemi vezani za zaštitu običaja baranjskih kraljičkih ophoda	40
5.3. Pudarina.....	41
5.3.1. Podrijetlo naziva i običaja pudarina.....	41
5.3.2. Opis običaja	42
5.3.3. Etničke razlike i njihov utjecaj na pudarine.....	43
5.3.4. Revitalizacija običaja.....	43

5.4. Umlaćivanje pijetla	44
5.5. Obrada kudelje	45
5.5.1. Način dobivanja sirovine	45
5.5.2. Tehnološki proces prerade.....	46
5.5.3. Predenje i motanje pređe na rašak	49
5.5.4. Luženje i sukanje	51
5.5.5. Snovanje	52
ZAKLJUČAK.....	53
LITERATURA	57
POPIS PRILOGA.....	61
SAŽETAK	62
SUMMARY	63

UVOD

Tema ovog diplomskog rada je nematerijalno kulturno nasljeđe Baranje. Svrha ovog rada je istražiti nematerijalno kulturno nasljeđe Baranje, spoznati njegove nositelje te spoznati važnost valoriziranog i dobro poznatog te nevaloriziranog i nedovoljno istraženog nematerijalnog kulturnog nasljeđa.

Diplomski rad napisan je slijedom kojim se najbolje može razumjeti njegova tema. Nakon uvodnog, u prvom je poglavlju definirana sama nematerijalna kulturna baština, uz detaljnu analizu njezinih pravnih okvira, dakle, Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara i Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine. Zatim, Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, kao temeljni nacionalni popis, analiziran je kroz procedure upisa u njega, probleme vezane za upis i sustav mjera zaštite. Nakon nacionalnog popisa, slijedi onaj svjetski, stoga je UNESCO obrađen kroz Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva i Popis nematerijalne kulturne baštine kojoj je potrebna hitna zaštita. Drugim poglavljem započinje detaljna analiza teme. Nositelje nematerijalnog kulturnog nasljeđa Baranje čine Hrvati, Srbi, Mađari i Romi, koji su u ovom poglavlju detaljno objašnjeni. Slijedi nematerijalno kulturno nasljeđe Baranje u Registru kulturnih dobara Hrvatske, odnosno tradicije uzgoja lipicanaca u Slavoniji Baranji i Srijemu opisane kroz svoju povijest, probleme upisa na popise i važnost tradicije uzgoja lipicanaca danas. Crkveno pučko pjevanje iz Baranje analizirano je kroz podrijetlo, molitvenike kao materijalni dokaz nematerijalnog nasljeđa te njegovanje i zaštitu crkvenog pučkog pjevanja u Baranji. Nadalje, predstavljen je bećarac kao jedino nematerijalno kulturno nasljeđe Baranje na UNESCO-ovom popisu, kroz svoj način izvođenja, podrijetlo izraza, karakteristike glazbenog oblika te njegovo predstavljanje kao sastavnog dijela baranjske svakodnevnice. U petom poglavlju predstavljeno je nevalorizirano, manje poznato nematerijalno kulturno nasljeđe Baranje. Buše su predstavljene kroz običaj poklada, male poklade te njihove specifičnosti: lakomi četvrtak, strašne buše i lipe buše. Slijede kraljički pohodi prikazani kroz podrijetlo baranjskih kraljica i opis običaja, običaje vezane za pojedine situacije, posebnosti baranjskih kraljičkih pohoda i probleme vezane za zaštitu običaja baranjskih kraljičkih ophoda. Slijedi pudarina, također opisana kroz svoje podrijetlo i opis običaja, etničke razlike i njihov utjecaj na pudarine te revitalizaciju običaja. Opisano je i umlaćivanje pijetla o kojem nema mnogo podataka. Obrada kudelje posljednje je nematerijalno kulturno nasljeđe

objašnjeno u ovome radu, a prikazano je kroz njegov detaljni proces, odnosno način dobivanja sirovine, tehnološki proces prerade, pređenje i motanje pređe na rašak, luženje i sukanje te snovanje. Rad završava zaključkom, popisima literature i priloga te sažetcima na hrvatskom i engleskom jeziku.

1. NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA

Pojam nematerijalne kulturne baštine prvi je put službeno korišten 1982. na sastanku Organizacije Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu, to jest UNESCO-a. U hrvatskom zakonodavstvu pojam nematerijalne kulturne baštine postoji od 1999., kada je iznesen u Zakonu o zaštiti kulturnih dobara, a detaljno je definiran i 2003. u Konvenciji o zaštiti nematerijalne kulturne baštine, koja je u Republici Hrvatskoj ratificirana 2005.¹

Prema Konvenciji o zaštiti nematerijalne kulturne baštine, nematerijalna kulturna baština ili nematerijalno kulturno nasljeđe pojam je koji se odnosi na prakse, predodžbe, izričaje, znanja i vještine te s navedenima povezane instrumente, objekte, artefakte i kulturne prostore koje zajednice ili pojedinci prepoznaju kao dio svoje kulturne baštine. Ona se prenosi s naraštaja na naraštaj te je zajednice kontinuirano stvaraju reagirajući na svoj okoliš, interakciju s prirodom i svojom poviješću, što dovodi do osjećaja identiteta i kontinuiteta, promičući na taj način poštovanje prema kulturnoj raznolikosti i ljudskoj kreativnosti.²

Detaljnije, kao što je objašnjeno u Zakonu o zaštiti kulturnih dobara, nju određuju tri osnovne kategorije. Usmena predaja se odnosi na jezik, dijalekte, govore i toponimiku te usmenu književnost svih vrsta. Manifestacija kroz izvedbene umjetnosti, običaje, obrede i svečanosti uključuje folklorno stvaralaštvo u području glazbe, plesa, predaje, igara, obreda, običaja te druge tradicionalne pučke vrednote. Posljednja, treća razina, odnosi se na znanja i vještine stečene kroz tradicijske obrte.³

Navedenim definicijama nematerijalna kulturna baština postaje opće prihvaćen pojam za do tada poznatu etnografsku, tradicijsku, duhovnu, narodnu ili folklornu baštinu, odnosno prijašnje nazive nematerijalne kulturne baštine. No, važno je napomenuti da se navedeni nazivi i dalje koriste u specifičnim kontekstima.⁴

¹ Mirela Hrovatin, *Procesi očuvanja i popisivanja nematerijalnih kulturnih dobara u Hrvatskoj, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 36, 2012., str. 125.-126.

² Alan Čaplar i dr., *Blaga Hrvatske: neprocjenjiva prirodna i kulturna baština*, Zagreb, 2013., str. 192.

³ Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, NN 69/1999.

⁴ Mirela Hrovatin, *Procesi očuvanja i popisivanja nematerijalnih kulturnih dobara u Hrvatskoj, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 36, 2012., str. 125.-126.

1.1. Pravni okviri zaštite nematerijalne kulturne baštine

Etnološko-etnografska djelatnost od kraja 19. stoljeća bila je zadužena za brigu o tradicijskoj baštini, a njezini nositelji i stručnjaci ukazivali su na potrebu daljnjeg očuvanja. Tijekom 20. stoljeća baština se prenosila izravno nasljeđivanjem, a neizravno putem institucija i njezinih mjera očuvanja kroz dokumentiranje ili organiziranje tečajeva radi učenja. Na te načine su se neki oblici nematerijalne kulturne baštine uspješno sačuvali, ali je nedostajao pravni okvir koji bi službeno odredio zaštitu i očuvanje nematerijalne kulturne baštine.⁵

Nematerijalna kulturna baština definirana je člankom 2. UNESCO-ove Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine, donesene na 32. općoj skupštini Organizacije Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu u listopadu 2003. i člankom 9. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara iz 1999.⁶ Iako je UNESCO-ova Konvencija od većeg značaja, Zakon o zaštiti i očuvanja kulturnih dobara donesen je ranije, stoga su u nastavku objašnjena oba pravna okvira kojima se regulira nematerijalna kulturna baština, polazeći od onoga na nacionalnoj razini.

1.1.1 Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara

Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara donesen je 18. lipnja 1999., četiri godine prije Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine. U vrijeme donošenja Zakona Republiku Hrvatsku obogaćivao je velik broj vrijednih nepokretnih i pokretnih kulturnih dobara. Iako je njihov broj bio velik, stanje je bilo zabrinjavajuće, posebice nepokretnih kulturnih dobara koja su stradala tijekom Domovinskog rata ili su se jednostavno zanemarivala. Pokretna kulturna dobra nisu bila toliko devastirana, ali su propadala zbog nedostatka novčanih sredstava, neprimjerenog smještaja i (ne)održavanja. Stoga je cilj donošenja Zakona bio izrada zakonodavnog okvira zaštite i očuvanja kulturnih dobara Republike Hrvatske te poboljšanje oštećenog fonda kulturnih dobara. Uloga kulturnih dobara neosporna je kulturi, znanosti i drugim domenama, ali i u najdubljim slojevima svijesti o nacionalnom i zavičajnom identitetu pojedinca, kao i cijelog naroda. Osim toga, kulturna dobra imaju značajnu ulogu i u

⁵ Isto, str. 125.

⁶ Zorica Vitez, Uvod: Nematerijalna kulturna baština, u: Čaplar, Alan (ur.), *Blaga Hrvatske: neprocjenjiva prirodna i kulturna baština*, Zagreb, 2013., str. 192.

općoj razvojnoj, ali i razvojnoj gospodarskoj strategiji države. Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara uređena su stručna i pravna pitanja u cilju ostvarivanja kvalitetnije zaštite i očuvanja kulturnih dobara na području Republike Hrvatske, koja do trenutka donošenja ovoga Zakona nisu dostatno bila uređena postojećim zakonima.⁷

„Ovim se Zakonom uređuju vrste kulturnih dobara, uspostavljanje zaštite nad kulturnim dobrom, obveze i prava vlasnika kulturnih dobara, mjere zaštite i očuvanja kulturnih dobara, obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, obavljanje upravnih i inspekcijskih poslova, rad i djelokrug Hrvatskog vijeća za kulturna dobra, financiranje zaštite i očuvanja kulturnih dobara, kao i druga pitanja u svezi sa zaštitom i očuvanjem kulturnih dobara.“⁸

Dakle, Zakonom su u ukupno 127 članaka uređeni pojam i vrste kulturnih dobara koja se stavljaju pod zaštitu, postupak utvrđivanja svojstva i uspostavljanje zaštite, preventivna zaštita, uspostavljanje Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske, obveze i prava vlasnika i nositelja drugih stvarnih i obveznih prava na kulturnom dobru, ograničenja prava vlasništva, mjere zaštite i očuvanja, praćenje stanja, obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara te djelokrug i zadaće mjerodavnih tijela. Osim navedenog, utvrđeni su i načini obavljanja djelatnosti istraživanja, proučavanja, čuvanja, restauriranja, održavanja, obnove, uporabe i prometa kulturnih dobara. Također, Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara određeno je osnivanje i djelokrug Hrvatskog vijeća za kulturna dobra, upravni, stručni i inspekcijski nadzor, osiguravanje sredstava za zaštitu i očuvanje kulturnih dobara i prekršaji u području njihove zaštite i očuvanja.⁹

Zakonom o zaštiti kulturnih dobara nematerijalna baština u Republici Hrvatskoj dobila je status kategorije kulturne baštine, uz do tada postojeću kategoriju materijalne baštine.¹⁰

⁷ Jadran Antolović, *Zaštita i očuvanje kulturnih dobara*, Zagreb, 2009. str. 33.-39.

⁸ Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, NN 69/1999.

⁹ Jadran Antolović, *Zaštita i očuvanje kulturnih dobara*, Zagreb, 2009. str. 38.-39.

¹⁰ Mirela Hrovatin, *Procesi očuvanja i popisivanja nematerijalnih kulturnih dobara u Hrvatskoj, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 36, 2012., str. 125.-126.

1.1.2. Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine

Na 32. sjednici opće skupštine Organizacije Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu, održane od 29. rujna do 17. listopada 2003., donesena je Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine.¹¹

Donesena je u skladu s postojećim međunarodnim pravilnicima o ljudskim pravima, cijeneći važnost nematerijalne baštine kao pokretača kulturne raznolikosti i jamstva održivog razvoja, priznavajući međuovisnost nematerijalne kulturne baštine i materijalne kulturne i prirodne baštine, razmatrajući procese globalizacije i društvene transformacije kao njihove prijetnje te prepoznajući važnost zajednice i pojedinca u zaštiti nematerijalne kulturne baštine čovječanstva. Također, razlozi donošenja Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine su i nedostatak normativnih instrumenata vezanih za zaštitu nematerijalne kulturne baštine, ali i potreba da se izgradi veća svijest o njezinoj važnosti i prepozna njezina neprocjenjiva uloga u zbližavanju ljudi. Dvije godine kasnije, 2005., Republika Hrvatska ratificirala je Konvenciju Zakonom o prihvaćanju Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine.¹²

Svrha Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine je primarno zaštititi nematerijalnu kulturnu baštinu, osigurati njezino poštivanje, podignuti svijest o njezinoj važnosti na svim razinama, osigurati uzajamno priznavanje baštine te osigurati međunarodnu suradnju i pomoć. Uz iznošenje svrhe Konvencije, u općim odredbama ona sadrži definicije i odnos prema drugim međunarodnim instrumentima. U dijelu o Tijelima konvencije govori se o Općoj skupštini država stranaka, Međuvladinom odboru za zaštitu nematerijalne kulturne baštine, izboru i mandatima država članica Odbora, funkcijama Odbora, njegovom načinu rada, davanju ovlaštenja savjetodavnih organizacija i tajništvu. Potom slijedi zaštita nematerijalne kulturne baštine na nacionalnoj razini, gdje se definiraju uloga država stranaka, popisi, ostale mjere za zaštitu, obrazovanje, podizanje svijesti i izgradnja kapaciteta i sudjelovanje zajednica, skupina i pojedinaca. Sljedeća je zaštita nematerijalne kulturne baštine na višoj, međunarodnoj razini, gdje je riječ o Reprezentativnom popisu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva, Popisu nematerijalne kulturne baštine kojoj je potrebna hitna zaštita te programima,

¹¹ Jadran Antolović, *Zaštita i očuvanje kulturnih dobara*, Zagreb, 2009., str. 590.-591.

¹² Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine, NN 5/2005.

projektima i aktivnostima za zaštitu nematerijalne kulturne baštine. Nadalje, slijedi dio o međunarodnoj suradnji i pomoći, gdje su osim suradnje definirani i svrha međunarodne pomoći, oblici, uvjeti i zahtjev za nju te uloga država stranaka koje su korisnici pomoći. To su Fond za nematerijalnu kulturnu baštinu prirodi Fonda i svojim sredstvima, doprinosima koje države članice uplaćuju u Fond, dobrovoljnim dopunskim doprinosima i međunarodnim kompanijama za prikupljanje financijskih sredstava. Sedmi dio odnosi se na izvješća koja podnose države članice i izvješća koja podnosi Odbor, a prijelazna odredba odnosi se na odnos prema proglašenju remek-djela usmene i nematerijalne kulturne baštine čovječanstva. Završne odredbe definiraju ratifikaciju, prihvaćanje ili odobrenje, pristupanje, stupanje na snagu, savezne ili neunitarne ustavne sustave, otkazivanje, depozitirane funkcije, izmjene i dopune, mjerodavne tekstove i upis u Registar.¹³

1.2. Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske

Niz okolnosti, među kojima je UNESCO-ovo definiranje nematerijalne kulturne baštine, osnivanje Povjerenstva za nematerijalnu kulturnu baštinu i Odsjeka za nematerijalnu kulturnu baštinu pogodovalo je procesu valorizacije nematerijalnih kulturnih dobara Republike Hrvatske.¹⁴

Prethodno spomenutim Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara određeno je uvođenje javne evidencije kulturnih dobara, odnosno Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske. U Registar se upisuju sva kulturna dobra koja su kao takva određena postupkom propisanim Zakonom i time Registar predstavlja temeljnu evidenciju ukupnog fonda zaštićenih kulturnih dobara u Republici Hrvatskoj. Propisanim postupkom upisivanja u Registar uspostavlja se jedinstveno vrednovanje kulturnih dobara za cjelokupni teritorij Republike Hrvatske, što predstavlja temelj za određivanje prioriteta u zaštiti i očuvanju kulturnih dobara i provođenje efikasne i efektivne politike zaštite kulturnih dobara.¹⁵

Nakon donošenja Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine, na temelju vlastitih nastojanja za očuvanje tradicijske kulture, Republika Hrvatska ju je poduprla.

¹³ Jadran Antolović, *Zaštita i očuvanje kulturnih dobara*, Zagreb, 2009., str. 591.-605.

¹⁴ Mirela Hrovatin, *Procesi očuvanja i popisivanja nematerijalnih kulturnih dobara u Hrvatskoj, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 36, 2012., str. 125.

¹⁵ Jadran Antolović, *Zaštita i očuvanje kulturnih dobara*, Zagreb, 2009. str. 39.-40.

Glavnu ulogu u očuvanju tradicijske kulture ima Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, koje potiče provedbu Konvencije i koordinira rad stručnih tijela i građanskih udruga u prepoznavanju nematerijalnih kulturnih dobara. Pri Ministarstvu kulture djeluje i Povjerenstvo za nematerijalnu kulturnu baštinu, čiji su članovi istaknuti stručnjaci iz odgovarajućih muzeja i znanstvenih ustanova, u suradnji s kojima se odabiru i predlažu dobra za upis u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske.¹⁶

Prema Zakonu, Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske sastoji se od tri liste, odnosno Liste zaštićenih kulturnih dobara, Liste kulturnih dobara nacionalnog značenja i Liste preventivno zaštićenih dobara. Oblik, sadržaj i način vođenja Registra propisan je Pravilnikom o obliku, sadržaju i načinu vođenja Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske.¹⁷

U Registar se i dalje uz pomoć stručnjaka i nositelja kontinuirano upisuju nematerijalna kulturna dobra, a do trenutka pisanja ovoga rada u Registru kulturnih dobara Republike Hrvatske bilo je 169 upisanih nematerijalnih kulturnih dobara.¹⁸

1.2.1. Procedura upisa u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske

Za upis u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske potrebno je zadovoljiti tri faze stručne evaluacije. U prvoj fazi se zaprimaju prijedlozi za upis sadržani na prijamnom obrascu te u njoj sudjeluje odgovarajući konzervatorski odjel. U drugoj i trećoj fazi, koja je ujedno i završna faza, sudjeluju savjetodavna i stručna tijela Ministarstva kulture, odnosno Povjerenstvo za nematerijalnu kulturnu baštinu i Povjerenstvo za utvrđivanje svojstva kulturnog dobra. Prijedlog za upis u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske može predati privatna ili pravna osoba u Republici Hrvatskoj, bez obzira na povezanost s baštinom koju prijavljuje. Upis u Registar utvrđuje se rješenje, koje, osim podataka o vrijednosti dobra, sadrži i sustav mjera zaštite koji ovisi o vrsti nematerijalnog dobra.¹⁹

¹⁶ Zorica Vitez, Uvod: Nematerijalna kulturna baština, u: Čaplar, Alan (ur.), *Blaga Hrvatske: neprocjenjiva prirodna i kulturna baština*, Zagreb, 2013., str. 192.-193.

¹⁷ Ministarstvo kulture, *Registar kulturnih dobara*, <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6212>, 28. svibnja 2020.

¹⁸ Na istome mjestu.

¹⁹ Ministarstvo kulture, *Nematerijalna kulturna baština i procedure upisa na popise*, <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=21765>, 28. svibnja 2020.

1.2.2. Problemi vezani za proces upisa u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske

Iako je procedura upisivanja u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske jasno definirana, još uvijek postoje određene stručno-znanstvene nedoumice o načinu i svrsi upisivanja nematerijalnih dobara na neki popis, primjerice, o nazivima upisa ili vjerodostojnom opisu dobra.²⁰

Radni popis raznih vrsta nematerijalne baštine popis je prema kojemu se odabiru nematerijalna dobra za upis u Registar. Nositelji nematerijalne kulturne baštine često ne rade razliku između umijeća izrade i krajnjeg produkta izrade. Nije im ni važna kategorizacija određene baštine prema tipu ili njezino pojedinačno upisivanje, ali važno im je da mogu koristiti financijske i logističke pogodnosti do kojih dolazi upisom dobara u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, što je potpuno pogrešno. Također, pojavile su se nedoumice vezane za kategorije upisa nematerijalnih dobara, primjerice, kada se upisuje dio kulture nekog područja koji se ne može izdvojiti iz cjelokupnog konteksta jer obuhvaća i materijalna i nematerijalna dobra. Nadalje, pojavili su se problemi vezani za tekst kojim se opisuje nematerijalno dobro u Registru. Budući da je nematerijalna baština raznolika, bilo je potrebe za ujednačavanjem određenih aspekata opisa, kako bi se pravilno mogla argumentirati potreba za upisom.²¹

1.2.3. Sustav mjera zaštite

Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara sustavno su propisane mjere koje se mogu ili moraju poduzimati u svrhu zaštite i očuvanja kulturnih dobara. Sustav mjera zaštite bio je propisan i propisima koji su prethodili Zakonu, no Zakonom iz 1999. u sustav zaštite uvedene su i nove mjere kojima se povećala učinkovitost zaštite kulturnih dobara.²²

Sustav mjera zaštite, ovisno o vrsti nematerijalnog dobra, uključuje osiguranje dostupnosti dobra javnosti, poticanje prenošenja i njegovanja dobra u izvornim i

²⁰ Mirela Hrovatin, *Procesi očuvanja i popisivanja nematerijalnih kulturnih dobara u Hrvatskoj, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 36, 2012., str. 127.

²¹ Isto, str. 128.-129.

²² Jadran Antolović, *Zaštita i očuvanje kulturnih dobara*, Zagreb, 2009. str. 40.-41.

drugim sredinama, promicanje funkcije i značaja dobra u društvu i uključivanje njegove zaštite u programe planiranja. Nadalje, mjere zaštite uključuju i osiguranje održivosti dobra i njegovu promociju kroz edukaciju, identifikaciju, dokumentiranje, znanstveno istraživanje, očuvanje, zaštitu, promicanje, povećanje vrijednosti, mogućnost prenošenja tradicije nasljednicima putem formalnog i neformalnog obrazovanja te revitalizaciju napuštenih segmenata dobra. Također, mjere nalažu nastavak istraživanja dobra, primjereno dokumentiranje te stručno i znanstveno vrednovanje. Ciljevi mjera zaštite su i poticanje sudjelovanja zajednica u identificiranju, izvođenju i prenošenju dobra, popularizacija i promocija nematerijalnog kulturnog dobra, edukacija stručnog kadra te senzibilizacija javnosti i podupiranje zaštite i očuvanja kulturnog dobra identifikacijom procesa globalizacije i društvene transformacije s ciljem sprječavanja devastacije, komercijalizacije ili nestajanja dobra te poticanja zajedništva i tolerancije.²³

1.3. UNESCO

UNESCO je Konvencijom o zaštiti nematerijalne kulturne baštine utemeljio dva popisa baštine: Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva i Popis nematerijalne kulturne baštine kojoj je potrebna hitna zaštita. Po broju kulturnih dobara na UNESCO-ovim popisima Republika Hrvatska je među prvima u Europi i svijetu.²⁴ Preduvjeti za upis u UNESCO-ove popise bili su razni, a jedan od njih bio je upis dobara na nacionalni popis, što je u slučaju Republike Hrvatske Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske.²⁵

Proces upisivanja nematerijalne baštine na UNESCO-ove popise kompleksniji je nego onaj u Registar te uključuje strože kriterije od onih koji moraju biti ispunjeni za upis u njega. Tako, primjerice, prakse koje su postojeće, a rezultat su folklorizacije tradicijske baštine, komercijalizirana baština, baština koja se prezentira samo u turističke svrhe, revitalizirana baština i ostale nemaju mogućnost upisa na postojeće popise. Uz osnovni kriterij koji se odnosi na pripadnost određenoj vrsti nematerijalne

²³ Ministarstvo kulture, *Sustav mjera zaštite nematerijalnih kulturnih dobara upisanih u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske*, <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=21766>, 28. svibnja 2020.

²⁴ Zorica Vitez, Uvod: Nematerijalna kulturna baština, u: Čaplar, Alan (ur.), *Blaga Hrvatske: n eprocjenjiva prirodna i kulturna baština*, Zagreb, 2013., str. 192.-193.

²⁵ Mirela Hrovatin, *Procesi očuvanja i popisivanja nematerijalnih kulturnih dobara u Hrvatskoj, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 36, 2012., str. 126.

baštine, osnovni kriteriji za upis nekog dobra na UNESCO-ove popise su i kontinuirano prenošenje dobra uz uključivanje tradicije u suvremeni način života, osjećaj identiteta i pripadnosti određenoj zajednici i području nositelja baštine, već spomenuti upis na nacionalni popis te jasno objašnjenje i ostvarive mjere očuvanja. Iako u nekim slučajevima upis nekog dobra u UNESCO-ove popise može biti i subjektivno mišljenje stručnjaka, kriterij koji je zasigurno najvažniji pri odabiru dobra za upis u popise je životnost, odnosno vitalnost praksi i značenje koje im pridaje zajednica koja se služi njima kao izvorom svojeg identiteta.²⁶

1.3.1. Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva

Prema Konvenciji o zaštiti nematerijalne kulturne baštine Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva napravljen je u svrhu zaštite nematerijalne kulturne baštine na međunarodnoj razini. Ciljevi navedenog popisa su osigurati bolju preglednost nematerijalne kulturne baštine i povećati svijest o njezinu značenju te potaknuti dijalog koji poštuje kulturnu raznolikost. Glavnu ulogu u sastavljanju Reprezentativnog popisa nematerijalne kulturne baštine čovječanstva ima Odbor, koji ga na prijedlog uključenih država stranaka utvrđuje, ažurira i objavljuje. Također, Odbor sastavlja i predlaže Općoj skupštini kriterije za utvrđivanje, ažuriranje i objavu Reprezentativnog popisa nematerijalne kulturne baštine čovječanstva.²⁷

Prvi upis nematerijalne kulturne baštine s područja Republike Hrvatske bio je na sastanku Međuvladinog odbora za nematerijalnu baštinu, održanom u Abu Dhabiju od 28. rujna do 2. listopada 2009., kada je upisano sedam dobara. Drugi upis bio je tri godine kasnije, 2010., na sastanku održanom u Nairobiju od 15. do 19. studenog 2010., kada su na Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva upisana još dva hrvatska dobra nematerijalne kulturne baštine. Iduće, 2011., upisana su još dva dobra u zasjedanju u Baliju 27. studenog. Sljedeće dvije godine također su na Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva upisana po dva dobra, jedno u prosincu 2012., a drugo tijekom osme redovite sjednice Međuvladinog odbora za nematerijalnu kulturnu baštinu održanom u Bakuu od 2. do

²⁶ Isto, str. 130.-131.

²⁷ Jadran Antolović, *Zaštita i očuvanje kulturnih dobara*, Zagreb, 2009. str. 597.

7. prosinca 2013. Posljednji upis u Reprezentativni popis bio je 2018. kada su na njega 28. studenog upisana još dva nematerijalna kulturna dobra Republike Hrvatske. U Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva upisano je petnaest nematerijalnih kulturnih dobara Republike Hrvatske.²⁸

1.3.2. Popis nematerijalne kulturne baštine kojoj je potrebna hitna zaštita

Zaštitom nematerijalne kulturne baštine na međunarodnoj razini bavi se i Popis nematerijalne kulturne baštine kojoj je potrebna hitna zaštita. Njega također utvrđuje, ažurira i objavljuje Odbor te na zahtjev države stranke takvu baštinu upisuje na Popis. Također, u slučaju ovog popisa Odbor sastavlja i predlaže Općoj skupštini kriterije za utvrđivanje, ažuriranje i objavu Popisa, a u slučajevima izuzetne žurnosti Odbor može na Popis nematerijalne kulturne baštine kojoj je potrebna hitna zaštita uvrstiti određenu stavku baštine u konzultacijama s državnim strankom u toj domeni.²⁹

Na Popis nematerijalne kulturne baštine kojoj je potrebna hitna zaštita 2010. je uvršten glazbeni izričaj otkanje.³⁰

²⁸ Ministarstvo kulture, *Nematerijalna dobra upisana na UNESCO-OV Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva*, <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=5220>, 29. svibnja 2020.

²⁹ Jadran Antolović, *Zaštita i očuvanje kulturnih dobara*, Zagreb, 2009. str. 597.

³⁰ Ministarstvo kulture, *Glazbeni izričaj otkanje*, <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6234>, 28. svibnja 2020.

2. NOSITELJI NEMATERIJALNOG KULTURNOG NASLJEĐA BARANJE

Opće je poznato da je Baranja multikulturalna regija. Prema posljednjem popisu stanovništva iz 2011. u Baranji živi 23.041 Hrvat, 7.278 Srba, 5.908 Mađara, 1.341 Rom, 347 Nijemaca te 1.433 pripadnika ostalih narodnosti.³¹ Multikulturalnost dovodi do multikulturalnog regionalnog identiteta, a njegovi nositelji su upravo pripadnici prethodno navedenih nacionalnosti.³²

2.1. Hrvati

Hrvatsko stanovništvo Baranje nije homogeno, već se ono dijeli na šokačko i kajkavsko. Kajkavsko stanovništvo je površno određeno, odnosno naziv je vezan uz riječ iz baranjskog žargona za stanovništvo koje se iz Zagorja i Međimurja koloniziralo upravo u Baranji. Osim Šokaca i kajkavaca, na području Baranje žive i Dalmatinci.³³

2.1.1. Šokci

Podrijetlo Šokaca nije u potpunosti poznato, nego se o njemu samo nagađa, no, usprkos tomu, Šokce veže zajednički identitet. Taj identitet očituje se kroz razne autohtone čimbenike šokačke tradicijske kulture, obilnu književnu imagologiju o Šokcima i pastoralnoj Šokadiji te razne kulturne prakse. Česta su tema znanstvenih radova na području Slavonije, a o njihovoj popularnosti svjedoče i znanstveni i stručni skupovi posvećeni Šokcima i Šokadiji, poput međunarodnog skupa „Urbani Šokci“, kulturno-znanstvene manifestacije „Šokačka rič“ te znanstvenog skupa „Slavonski dijalekt“ koji poseban naglasak ima na proučavanju govora Šokaca. Šokci su najprije naselili Slavoniju, a zatim Srijem, Baranju i Banat, stoga se gotovo cijeli nizinski dio istočne Slavonije koji se nalazi uz rijeku Savu naziva Šokadija. Iako se ne zna točno kada se slavonska Posavina preimenovala u Šokadiju, prema izvorima u književnosti pretpostavlja se da je to bilo između 19. i 20. stoljeća. Također, tijekom godina

³¹ Državni zavod za statistiku, *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku*, <https://www.dzs.hr/>, 29. svibnja 2020.

³² Željko Predojević, *Usmene priče Hrvata iz južne Baranje*, Beli Manastir, 2018., str. 31.

³³ Isto, str. 47.

stvorio se takozvani „šokački etnomit“ kojim šokačko počinje biti sinonim za slavonsko.³⁴

Iako su Šokci vrlo popularna tema Slavonije, baranjski Šokci su većinom samo sporedna tema folklorističkih i etnografskih studija i radova koji se bave Slavonijom i Srijemom. Iako se Šokci u literaturi ne vežu za Baranju, gotovo se sva djela čija je tema Baranja bave Šokcima.³⁵ Prema izvorima, Šokci su naselili Baranju u razdoblju od 1687. do 1715. pod vodstvom franjevac iz okolice Srebrenice u Bosni i Hercegovini kako bi osnažili katolicizam.³⁶ Iz razloga što su pri dolasku naselili područje uz rijeke Dunav i Dravu, često se u etnografiji spominju kao podunavski i podravski baranjski Šokci.³⁷

Nematerijalno kulturno nasljeđe Šokaca, najvećim dijelom usmenoknjiževne i običajno-obredne prakse, predmet je mnogih istraživanja. Šokci i njihovo nasljeđe zanimljivi su istraživačima jer su Šokci najstarija subetnička skupina u Baranji te nositelji običajno-obrednih praksi po kojima je ona poznata, poput „buša“, „kraljičkih djevojačkih ophoda“, „pudarina“ i berbenih običaja, o kojima će biti riječ u nastavku rada.³⁸

2.1.2. Kajkavci

Kajkavci u Baranji su pripadnici kajkavskog kulturnog kruga koji su naselili Baranju nakon Drugog svjetskog rata. To su, dakle, Međimurci, Zagorci i Podravci koji čine subetničku hrvatsku skupinu, o kojoj do danas ne postoji objavljen rad niti su oni bili tema nekih studija. Poznato je da su kajkavci naselili mjesta na kojima su starosjeditelji bili pripadnici mađarske, srpske i hrvatske nacionalnosti, stoga se zaključuje da su kajkavci relativno kasno naselili ovo područje, usporedno s Dalmatincima. Zbog velikog utjecaja drugih kultura kajkavci su prestali njegovati svoju baštinu te su se počeli asimilirati s drugim kulturama spomenutih starosjeditelja. Također, oni običaji i tradicije koji su uspjeli ostati očuvani, zapravo su bili pomiješani sa starosjediteljskim. Vrlo često su kolonizirani kajkavci nazivani

³⁴ Isto, str. 31.-33.

³⁵ Isto, str. 33.-34.

³⁶ Josip Bösendorfer, *Nešto malo o našoj Baranji*, Beli Manastir, 2010., str. 21.

³⁷ Željko Predojević, *Usmene priče Hrvata iz južne Baranje*, Beli Manastir, 2018., str. 35.

³⁸ Isto, str. 37.-38.

pogrdnim imenima od strane starosjeditelja kao „dođoši“, „kajbuši“ ili „kuferaši“, što je dovelo kajkavce do potrebe za skrivanjem identiteta. Kajkavcima su se najviše izrugivali Šokci, stoga je primijećeno da u onim područjima gdje Šokci nisu bili naseljeni nije bilo nesklada u suživotu s kajkavcima te ih se jednostavno nazivalo „kolonistima“ ili „Zagorcima“, neovisno odakle su naselili. Problem u odnosu Šokaca prema kajkavcima vrlo vjerojatno je bio to što su oni naselili područje koje je do Drugog svjetskog rata bilo naseljeno pripadnicima njemačke nacionalnosti. Tijekom vremena, netrpeljivost među subetničkim skupinama se smanjila. No, problemi kajkavaca ponovno su se javili za vrijeme Domovinskog rata, kada su bili prognani diljem, ali i izvan granica današnje Republike Hrvatske. Oni koji su to uspjeli, vratili su se u svoja prvobitna prebivališta, a nakon 2000. ponovno su se vratili u Baranju te je tim povratkom počela revitalizacija narodnih običaja koloniziranih Hrvata u Baranji.³⁹

Danas, nakon mnogo godina marginaliziranja, kajkavci ponosno izražavaju svoj identitet kroz specifične nazive vezane za svoju pripadnost, u kulturno-umjetničkim društvima i udrugama kojima je cilj njegovanje baštine. Od kajkavaca, najviše svoj identitet i nematerijalno nasljeđe njeguju Međumurci, koji u mjestima gdje su naseljeni institucijama i udrugama daju imena koja ističu njihovu pripadnost, poput „NK Međimurec“ i „Međimurskog narodnog doma“. Nadalje, u Belom Manastiru osnovano je „Zavičajno društvo Međimuraca u Baranji 'Međimurje'“, čija je svrha poticati i razvijati očuvanje nematerijalnog kulturnog nasljeđa Međimurja i razvoj Baranje kao multikulturalne regije, pomoću raznih istraživanja, edukativnih sadržaja i manifestacija. Poznate su i „Fijolice“, udruga žena koja ističe očuvanje međimurskih običaja, koje organiziraju pokladnu povorku „Velike kuglače“, uz izgovaranje prikladnog teksta „vrabeca“. Zagorci također vole naglašavati svoj identitet, primjerice, „Zagorskom ulicom“, „Štruklijadom“ i govorenjem kajkavskog narječja. U svemu tome veliku ulogu ima „Kulturno-umjetničko društvo 'Bijeli ljiljani'“ u Baranji. Iako su ovime navedeni dobri primjeri očuvanja nematerijalnog kulturnog nasljeđa, važno je napomenuti i da u nekim područjima Baranje kajkavci ne znaju za spomenute primjere kojima se njeguje njihova tradicijska kultura. U tim područjima samo pojedine obitelji istinski njeguju svoje nematerijalno kulturno nasljeđe, a ostali

³⁹ Isto, str. 38.-40.

smatraju da je dovoljno tradiciju njegovati samo u svečanim prilikama i ne sudjeluju aktivno u njezinom njegovanju, prenošenju i očuvanju.⁴⁰

2.1.3. Dalmatinci

Kao što je već navedeno, usporedno s kajkavcima područje Baranje naselili su i Dalmatinci, no u mnogo manjem broju. U usmenoj književnosti nema traga koloniziranim Dalmatincima, što je nevjerojatno jer su oni ipak važna hrvatska subetnička skupina Baranje, koja je utjecala na stvaranje multikulturalnog regionalnog identiteta. Dalmatinci su tijekom kolonizacije naselili tek dva naselja Baranje i to baš ona koja su naselili i kajkavci, planom Agrarne reforme te kolonizacije 1945. Iako brojčano nisu velika subetnička skupina, svoj identitet ponosno čuvaju i ističu imena organizacija, kao što je „Nogometni klub Hajduk“ iz Popovca.⁴¹

U pučkoj pjesmi Antule Matoš Papak, rođene 18. svibnja 1923., vidljiv je povod dolaska i poimanje Baranje od strane rođene Dalmatinke:

*Rat je bio četiri godine
Odnio je puno naše omladine
Teški su nam bili ratni dani
Radili smo a bili smo gladni
Smriške jeli da bi preživjeli
Roditelji naši ostarili
Mi ih ostavili
Pa otišli trbuhom za kruhom

U Baranju mladi doselili
Obitelji svoji razmnožili
Doselili u mjesecu maju
Kada bagremi i ruže cvjetaju

A Baranju ja sam zavolila
Ko i tebe Dalmaciju mila*

⁴⁰ Isto, str. 40.-47.

⁴¹ Isto, str. 47.

*A Široke moje rodno selo
I umreću zaboravit neću
Svaki kamen u srcu poneću.⁴²*

2.2. Srbi

Srbi su brojčano najveća nacionalna manjina u Baranji i čine 19% njezinog stanovništva. Prema dostupnim izvorima, Srbi su u Baranju naselili već u 16. stoljeću, a najveći val doseljavanja bio je u drugoj polovici 16. i početkom 17. stoljeća. Godine 1733. Srbi su zabilježeni u 35 baranjskih sela.⁴³ Sama pozadina doseljavanja Srba na područje Baranje vrlo je zanimljiva. Naime, Srbi su na područje Baranje doselili kao jeftina vojna snaga, kojoj je kralj Leopold I. u to vrijeme osigurao razne povlastice, uključujući prostor za naseljavanje između rijeka Dunava i Tise, koji Srbima nije bio dovoljan te su oni prešli na prostor rijeke Dunav. Iako je to trebalo biti samo privremeno rješenje te su se Srbi zatim trebali vratiti na svoja prebivališta, to nije bilo tako.⁴⁴ U 20. stoljeću, točnije nakon pripojenja Kraljevini SHS, u Baranji je provedena Agrarna reforma 1919. kojom je ovu regiju naselilo gotovo 1.000 srpskih obitelji. Ponovno, prostor Baranje bio je prepušten dobrovoljcima, u znak zahvalnosti za prijelaz u srpsku vojsku tijekom Prvog svjetskog rata. Što je vrijeme odmicalo, bilo je sve manje Srba na području Baranje, a posebice nakon Domovinskog rata, iz poznatih razloga.⁴⁵

Ipak, u Baranji su ostali njihovi potomci, koji se nazivaju „Raci“. Raci, odnosno baranjski Srbi, imaju bogato nematerijalno kulturno nasljeđe vrlo slično Šokcima. Tome u prilog idu i pjesme i običaji zajednički Srbima i Šokcima (već spomenuta pudarina i berbeni običaji). Što se tiče jezika i dijalekta, Raci imaju dijalekt vrlo sličan Hrvatima i jekavski odraz jata (bijelo-bjelo). Također, u Baranji su aktivna četiri kulturno-umjetnička društva koja njeguju srpske narodne običaje, od kojih u tri mjesta dijele ime „Prosvjeta“ te „Kulturno-umjetničko društvo 'Branko Radičević'“. Osim

⁴² Denis Detling i Željko Predojević, *Što je to i kako je bilo prije?*, Izložba edukativnog projekta "Spone Baranja - Muzej - Belje" u sklopu 19. muzejske edukativne akcije "(BEZ)VEZE" povodom Međunarodnog dana muzeja 2014., Muzej Slavonije, Osijek, 2014., str. 8.

⁴³ Miloš Okuka, *Srpski dijalekti*, Zagreb, 2008., str. 96.

⁴⁴ Darko Varga, Crtice iz povijesti naseljavanja Nijemaca u Baranju, *Godišnjak Njemačke zajednice*, 2009., str. 308.

⁴⁵ Josip Vrbošić, Kategorije i brojčano stanje kolonista u Slavoniji i Baranji između dva svjetska rata, *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, vol. 6, br. 2-3 (28-29), 1997., str. 322.

navedenih, u Baranji postoji i vjerska udruga „Kolo srpskih sestara sv. Jelena Dečanska“ te se u nekim školama organizira nastava na srpskom jeziku.⁴⁶

2.3. Mađari

Mađarska je, osim svojom blizinom, Baranju obilježila kulturom i poviješću, a u prošlosti je Baranja čak pripadala Mađarskoj. Od 15. do 17. stoljeća područje Baranje bilo je jedno od najznačajnijih kulturno-prosvjetnih središta Mađarske. Tragovi o tome postoje u narodnoj umjetnosti, narodnom pjesništvu, vezovima, kičeno-tesanom ili obojenom namještaju, nošnjama i ostalom. Mađarska naselja su manje brojna od slavenskih, no u Baranji je najveći postotak Mađara u odnosu na ostatak Republike Hrvatske. Vrlo je važno napomenuti da Mađari njeguju svoje nematerijalno nasljeđe, ali i da u svim naseljima gdje žive Mađari postoje dvojezični natpisi. U Baranji postoje i dvije osnovne škole s nastavom na mađarskom jeziku, čiji je cilj, osim samog obrazovanja, očuvanje mađarskog duha i identiteta. Također, fascinantno je podatak da u Baranji ima 17 registriranih mađarskih kulturno-umjetničkih društava. Najpoznatiji aktivan mađarski običaj u Baranji je umlaćivanje pijetla, o kojemu će biti riječi u nastavku rada.⁴⁷

2.4. Romi

Romi su Baranju naselili već u 18. stoljeću, a najveća seoba bila je ona s područja Rumunjske prije 300 godina. Prema posljednjem popisu stanovništva, od 1.874 Roma u Osječko-baranjskoj županiji, čak 1.341 ih živi u Baranji. Broj Roma u Baranji je u stalnom porastu, u skladu s njihovim specifičnim mikrosocijalnim ambijentom i većim natalitetom u odnosu na hrvatski prosjek.⁴⁸ Vjeruje se da je broj Roma u Baranji puno veći od onog popisanog, a neki od razloga su njihov polunomadski stil života, prikrivanje vlastitog identiteta, proces asimilacije i slično. Pogrešno je gledati na Rome s ustaljenim predrasudama i stereotipima o njima, već ih treba promatrati

⁴⁶ Željko Predojević, *Usmene priče Hrvata iz južne Baranje*, Beli Manastir, 2018., str. 50.

⁴⁷ Isto, str. 50.-52.

⁴⁸ Isto, str. 53.

kao narod koji ima zanimljivu povijest, tradicijsku kulturu, specifična obilježja i vlastiti identitet.⁴⁹

Iako su Romi i dalje marginalizirani, u Baranji su aktivna dva romska kulturno-umjetnička društva, od kojih je poznatija „Udruga romskog prijateljstva Luna iz Belog Manastira“. U skladu s marginalizacijom, samo su se neke običajno-obredne prakse uspjele akulturirati, a među njima su najpoznatiji „dodoli“ ili „dojdoli“, to jest ophodi u kojima se u sušnom razdoblju priziva kiša.⁵⁰

⁴⁹ Zvonimir Pongrac, *Gjelem, Gjelem - zbirka ciganskih ili romskih pjesama i melodija*, Zagreb, 2003., str. 81.

⁵⁰ Željko Predojević, *Usmene priče Hrvata iz južne Baranje*, Beli Manastir, 2018., str. 52.-54.

3. NEMATERIJALNO KULTURNO NASLJEDE BARANJE U REGISTRU KULTURNIH DOBARA REPUBLIKE HRVATSKE

U Registru kulturnih dobara Republike Hrvatske upisana su samo dva dobra s područja Baranje. Tradicije uzgoja lipicanaca u Slavoniji, Baranji i Srijemu upisane su u Registar 2017., a crkveno pučko pjevanje 2011.⁵¹

3.1. Tradicije uzgoja lipicanaca u Slavoniji, Baranji i Srijemu

Lipicanci su ciljano uzgojeni za reprezentativne potrebe visoke aristokracije, a kako ih obilježava iznimna ljepota i elegancija, njihova izvorna namjena je tijekom povijesti proširena.⁵² Iako su naziv dobili po ergeli Lipica u Sloveniji u kojoj su primarno uzgojeni, uzgoj lipicanaca provodi se i u Republici Hrvatskoj. Upravo se u Republici Hrvatskoj u Slavoniji, Baranji i Srijemu uzgoj lipicanaca provodi u dva oblika, točnije u državnim ergelama u Slavoniji i tradicijskim uzgojem u seoskim gospodarstvima u Baranji i Srijemu. Lipicanci imaju poseban status i ulogu i tradicijskoj kulturi spomenutih područja, a najveći je onaj u tradicijskoj kulturi Šokaca. Lipicanci se danas smatraju simbolom Slavonije, Baranje i Srijema i njihovim uzgojem kao nematerijalnim kulturnim nasljeđem spomenutih regija.⁵³

3.1.1. Povijest uzgoja lipicanaca

Povijest uzgoja lipicanaca seže u 1580., kada je austrijski regent Karlo II. osnovao u današnjoj Sloveniji u mjestu Lipica ergelu u kojoj je želio uzgojiti vozne i jahaće konje za potrebe habsburškog dvora, odnosno dvorskih štala u Grazu. S vremenom, zbog svoje ljepote, ali i uporabne vrijednosti, lipicanci su postali dio identiteta Habsburške,

⁵¹ Ministarstvo kulture, *Registar kulturnih dobara*, <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6212&kdId=409366120>, 30. svibnja 2020.

⁵² Žarko Španiček, Tradicije uzgoja konja lipicanaca u Slavoniji, Baranji i Srijemu: između kulturnih praksi i kulturnih politika, u: Mojca Tercelj Otorepec (ur.), *Nesnovna dediščina med prakso in registri*, 15. *Vzporednice med slovensko in hrvaško etnologijo*, Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva 53, Ljubljana, 2019., str. 213.

⁵³ Ministarstvo kulture, *Registar kulturnih dobara*, <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6212&kdId=409366120>, 30. svibnja 2020.

odnosno Austro-Ugarske Monarhije, a kasnije i svih zemalja koje su nekad pripadale Monarhiji, među kojima je i Republika Hrvatska.⁵⁴

Lipicanci su najviše uzgajana i jedna od najstarijih pasmina konja u Republici Hrvatskoj, no teško je utvrditi kada je ovdje točno započeo njihov uzgoj. Prema dostupnim podacima, uzgoj lipicanaca započeo je vjerojatno krajem 18. stoljeća na ergeli grofa Andrije Jankovića u blizini današnje Virovitice. Tijekom 19. stoljeća uzgoj lipicanaca se širio područjem današnje Republike Hrvatske, a 1924. je napisana i prva hrvatska stručna knjiga o lipincima. Iako su lipicanci nastali u krškom predjelu, s vremenom se njihov uzgoj premjestio na područje Slavonije, Baranje i Srijema. Seljaci su počeli uzgajati lipicance jer su bili idealni za njihove potrebe, veliki, jaki, ustrajni, dobroćudni te s malim zahtjevima za hranom, stoga ne čude pisani dokazi o rastu prisutnosti i važnosti lipicanaca u seljačkim gospodarstvima tijekom prve polovice 20. stoljeća. Primjerice, 1929. povodom gospodarske izložbe u Osijeku, na kojoj su bili izloženi lipicanci, u prigodni katalog uvršteni su osvrti na konjogojstvo, a poseban kratak prikaz bio je orijentiran na seljačko konjogojstvo. No, konj je, pa tako i lipicanac, u drugoj polovici 20. stoljeća prestao biti glavna radna životinja, a konjogojstvo je također bilo potisnuto mehanizacijom. Ipak, u Slavoniji, Baranji i Srijemu je konjogojstvo doživjelo revitalizaciju u posljednjih tridesetak godina, odnosno od kraja Domovinskog rata. Umjesto dotadašnje uporabne vrijednosti, sve se više počela cijeniti ona simbolička vrijednost lipicanaca i poimanje tradicije njihovog uzgoja kao važnog elementa kulturnog identiteta i nematerijalnog kulturnog nasljeđa.⁵⁵

3.1.2. Tradicije uzgoja lipicanaca na nacionalnom i svjetskom popisu

Proces prijave za Reprezentativni popis nematerijalne baštine čovječanstva započeo je 2015., kada je tadašnji ravnatelj Državne ergele Đakovo i Lipik, Nidal Korabi, u ime ergele i Međunarodne federacije lipicanaca izrazio želju da se ergelski uzgoj lipicanaca upiše na listu. Proces prijave je inicirao sporan podatak iz austrijske prijave kojim se tvrdi da ergela iz Graza vodi originalnu matičnu knjigu lipicanaca i

⁵⁴ Žarko Španiček, Tradicije uzgoja konja lipicanaca u Slavoniji, Baranji i Srijemu: između kulturnih praksi i kulturnih politika, u: Mojca Tercelj Otorepec (ur.), *Nesnovna dediščina med prakso in registri, 15. Vzorednice med slovensko in hrvaško etnologijo*, Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva 53, Ljubljana, 2019., str. 211.

⁵⁵ Isto, str. 211.-215.

međunarodni registar lipicanaca, što bi moglo dovesti do klasificiranja uzgoja lipicanaca u drugim državama kao uzgoja drugog reda. Kako je jedan od uvjeta za upis u UNESCO-ove popise upis na nacionalni popis, tako je primarno pokrenut postupak uzgoja lipicanaca kao nematerijalne kulturne baštine u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske. Tradicije uzgoja lipicanaca u Slavoniji, Baranji i Srijemu upisane su u Registar 2017., a krajem iste godine i službeno je započela inicijativa za izradu nominacije za Reprezentativan popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva. U postupak prijave tako su uključeni Ministarstvo kulture preko Konzervatorskog odijela u Osijeku, etnolozi iz Konzervatorskog odjela u Požegi te Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu preko članice Povjerenstva za nematerijalnu baštinu. Osnovna smjernica za pisanje obrazloženja nominacije tradicije uzgoja lipicanaca bila je važnost i posebnost lipicanaca u Republici Hrvatskoj, odnosno njihov uzgoj, koji je postao snažno kulturno obilježje prošlosti i suvremenosti istočnog dijela Republike Hrvatske. Izradu kandidacijskog prijedloga pratili su razni problemi koji su i prouzročili neprihvatanje prijave 2017. i 2018., a glavni je problem bio odrediti što se točno prijavljuje, odnosno je li u pitanju zajednička baština svih zemalja, specifično pojedinačno dobro ili oboje. Nadalje, problem je bio i u određivanju najvažnije kulturne značajke uzgoja lipicanaca u nominaciji, pritisak konjogojskih stručnjaka da to bude uzgoj u ergelama i drugo. Stoga, treći pokušaj pisanja prijedloga za upis lipicanaca na Reprezentativni popis nematerijalne baštine čovječanstva bio je 2019. i tada se u njega uključilo više zemalja.⁵⁶ Treća predaja nominacije tradicije uzgoja lipicanaca za Reprezentativni popis nematerijalne baštine čovječanstva ovaj put kao višenacionalna nominacija, u kojoj su sudjelovale Austrija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Mađarska, Italija, Rumunjska, Slovačka i Slovenija, a predana je 26. ožujka ove godine UNESCO-u. Međuvladin odbor za očuvanje nematerijalne kulturne baštine UNESCO-a 16. prosinca 2021. odlučit će hoće li tradicije uzgoja lipicanaca ući i na UNESCO-ov Reprezentativni popis.⁵⁷

⁵⁶ Isto, str. 219.-221.

⁵⁷ Ministarstvo kulture, *Predana nominacija tradicije uzgoja lipicanaca za upis na UNESCO-ov popis nematerijalne baštine*, <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=24342>, 30. svibnja 2020.

3.1.3. Važnost tradicije uzgoja lipicanaca danas

Dakle, utjecajem mehanizacije konj je u drugoj polovici 20. stoljeća prestao biti izvor radne snage pa tako i spomenuta pasmina lipianci. No, ponos na uzgoj, ljubav prema konjima i sama tradicija i danas krasi uzgajivače lipicanaca.⁵⁸ Tradicije uzgoja lipicanaca su prvo nematerijalno kulturno dobro vezano za neku životinjsku pasminu. Etnolozi, uzgajivači i konjogojski stručnjaci naglašavaju veliku ulogu lipicanaca u hrvatskoj povijesti, u plemićkoj kulturi, ali u narodnom, seoskom uzgoju. Konj je u prošlosti imao iznimnu važnost u tradicijskim seljačkim gospodarstvima, smatran je radnim članom obitelji, često pošteđen najtežih poslova, rijetko je bio predmet prodaje te se dugo držao u obiteljima, ponekad i do kraja života. Lipianac je treća od četiri pasmine konja u Hrvatskoj po svojoj brojnosti, no njegova društvena i kulturna uloga je važnija od svih drugih pasmina.⁵⁹ Šokci lipiancima oduvijek pružaju posebnu pažnju kićenjem i uređivanjem za pojedine blagdane, dajući im osobna imena, blagoslivljajući ih i slično.⁶⁰ U Slavoniji, Baranji i Srijemu ne postoje konjička natjecanja, konjogojske izložbe, sajmovi ili smotre i priredbe na kojima se lipianci ne prezentiraju kao dio nematerijalne kulturne baštine, naglašavajući njihovu nekadašnju ulogu u životu i radu seoskih ljudi, u narodnim običajima te povezanost s tradicijskim obrtima. Iz tog razloga, tradicije uzgoja lipicanaca u Slavoniji, Baranji i Srijemu nematerijalno su kulturno nasljeđe kojim se Baranja i Baranjci izrazito ponose.⁶¹

⁵⁸ Mato Čačić i dr., Pregled uzgoja Lipianaca u Republici Hrvatskoj 2004., *Stočarstvo*, vol. 60, br. 2, 2006, str. 105.

⁵⁹ Žarko Španiček, Tradicije uzgoja konja lipianaca u Slavoniji, Baranji i Srijemu: između kulturnih praksi i kulturnih politika, u: Mojca Tercelj Otorepec (ur.), *Nesnovna dediščina med prakso in registri, 15. Vzprednice med slovensko in hrvaško etnologijo*, Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva 53, Ljubljana, 2019., str. 218.

⁶⁰ Isto, str. 215.

⁶¹ Isto, str. 218.

Slika 1. Lipicanac

(Izvor: <http://slavonia-baranja-travel.com/portfolio-items/jahanje-slavonija/>, 30. svibnja 2020.)

3.2. Crkveno pučko pjevanje iz Baranje

Crkveno pučko pjevanje na području Baranje predstavlja poseban izraz religijskih osjećaja i identiteta Baranje i Baranjaca, nastao između 18. i 19. stoljeća. Prema nedavno provedenim istraživanjima i snimkama izvedaba crkvenih pučkih pjevanja, u Baranji su nositelji te tradicije pripadnici starije životne dobi, a razlog tomu je što se crkvene pučke pjesme sve rjeđe pjevaju na crkvenim obredima koje danas prate druge popularne pjesme.⁶²

3.2.1. Podrijetlo crkvenog pučkog pjevanja

Baranjsko Petrovo Selo, još nazvano i „Petarda“, nalazi se na samoj granici s Valpovštinom i mađarskim dijelom Baranje. Petarački Šokci, koji su starosjeditelji toga područja, čuvaju svoju baštinu njegujući narodne običaje, a veliku ulogu u životu religioznih Šokaca imaju običaji vezani za crkvu, u kojoj je najvažnija crkvena pučka pjesma. Prema svjedočenjima onih najstarijih, u prošlosti se u četverogodišnjoj školi uz čitanje i pisanje obavezno učilo moliti se i pjevati crkvene pjesme.⁶³

⁶² Ministarstvo kulture, *Registar kulturnih dobara*, <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6212&kdId=409493634>, 30. svibnja 2020.

⁶³ Marijana Kuna, Molitvenici koji su se koristili u Baranjskom Petrovom Selu krajem 19. i početkom 20. stoljeća, u: Željko Predojević (ur.), *Godišnjak Ogranka Matice hrvatske u Belom Manastiru*, sv. 11., 2014., str. 14.

Crkva u Baranjskom Petrovom Selu izgrađena je 1903., a prema kanonskim vizitacijama iz 1845. pripadala je Župi Beremend. Kako je u to vrijeme bio snažan utjecaj Mađarske, u školi i crkvi moralo se govoriti na mađarskom jeziku.⁶⁴ Baranja je bila pod Pečuškom biskupijom do 1971., što je uvjetovalo da se u njoj provode neke crkvene smjernice koje se nisu provodile drugdje, što je vidljivo na crkvenom pučkom pjevanju.⁶⁵ Od 1971. u sastavu je Đakovačko-osječke nadbiskupije, što je uvelike utjecalo na njezinu crkvenu uniformiranost, no, određeni dio Šokaca i dalje njeguje tradicijsko pjevanje koje je u Baranji do tada bilo aktualno.⁶⁶

Molitva i sakramenti su vrlo važni u životu petarčkih Šokaca, stoga je ondje obavezno krstiti dijete i odgajati ga kao dio žive Crkve. Dijete obavezno među prvim pjesmicama treba naučiti blagoslov obitelji i „Anđele čuvaru mili“. Iako djeca na početku ni ne razumiju što izgovaraju, izricanje pjesama i molitava postane njihova navika i raste tijekom godina djetetovog odrastanja. Odlazak na nedjeljnu svetu misu postaje obveza jer se na taj način dijete priprema za sljedeće sakramente.⁶⁷

3.2.2. Molitvenici kao materijalni dokazi nematerijalnog nasljeđa

Crkveno pučko pjevanje specifičan je oblik nematerijalnog nasljeđa koji ima svoj materijalni dokaz te se osim predaje usmenim putem može i iščitati. U crkvi se na mjestima pučkih pjevačica mogu naći molitvene knjige i molitvenici, koji se koriste kao izvori pjesama koje se želi sačuvati. Prema izvorima, postoje dvije skupine molitvenika, a to su molitvenici o čijim sadržajima odlučuju autori i molitvenici koji su određeni liturgijskom knjigom, likom nekog sveca ili obredom. Unutar navedenih skupina nalaze se molitveničko-brevijarski tip i molitveničko-svetački tip. Iako je većina seoskog stanovništva bila nepismena, krajem 19. i početkom 20. stoljeća sastavljeno je mnoštvo molitvenika, čiji su tekstovi bili prilagođeni neukom stanovništvu. Na kraju svake cjeline molitvenika i molitvene knjige bila je odgovarajuća pjesma, a taj su način pisanja preuzela i kasnija izdanja molitvenika.

⁶⁵ Željko Predojević, *Usmene priče Hrvata iz južne Baranje*, Beli Manastir, 2018., str. 36.

⁶⁶ Marijana Kuna, Molitvenici koji su se koristili u Baranjskom Petrovom Selu krajem 19. i početkom 20. stoljeća, u: Željko Predojević (ur.), *Godišnjak Ogranka Matice hrvatske u Belom Manastiru*, sv. 11., 2014., str. 13.

⁶⁷ Isto, str. 12.-13.

Danas, čest je slučaj da mladi zborovi izvode moderne pjesme, no, cilj je da se stare pjesme iz molitvenika vrate u crkve.⁶⁸

U nastavku je prikazan primjer crkvene pučke pjesme iz Baranje:

*Marijo, o mili glas,
slatko ime za sve nas, Marijo!
Ime tvoje kad čujem,
u srcu se radujem, Marijo!
O, Marijo, tebe samu,
želim uvik hvaliti,
i prid svakim slaviti, Marijo!
Od sunca si svitlija,
a od zvizda sjajnija, Marijo!
Ponizno te hvalimo,
iz sveg srca slavimo, Marijo!
O, Marijo, jer po tebi,
milost nama daje se,
od tvog Sinka šalje se, Marijo!*⁶⁹

3.2.3. Njegovanje i zaštita crkvenog pučkog pjevanja u Baranji

Smotra crkvenoga pučkog pjevanja „Marijo, svibnja kraljice“ održava se od 2002. u Crkvi svetih Petra i Pavla u Topolju, baranjskom selu, svake godine na posljednju subotu u svibnju. Prva smotra održana je 26. svibnja 2002. u tada još neobnovljenom prostoru spomenute crkve u organizaciji Društva prijatelja baranjskih starina „Ižip“. Ciljevi smotre su njegovanje i popularizacija crkvenog pučkog pjevanja u Baranji, afirmacija prostora crkve sv. Petra i Pavla te očuvanje narodnih nošnji. Na smotri svaka pjevačka skupina, bila muška, ženska ili mješovita, pjeva dvije crkvene pjesme od kojih obvezno jedna mora biti Marijanska. Sve se pjesme moraju izvoditi „a cappella“, odnosno bez instrumentalne pratnje. Običaj je da na kraju smotre sve

⁶⁸ Isto, str. 14.-30.

⁶⁹ Ivica Ivanković, „Marijo, o mili glas“ – marijanski napjevi iz Baranje, u: Edo Jurić, *Godišnjak Ogranka Matice hrvatske u Belom Manastiru*, sv. 10., 2013., str. 165.

skupine zajedno pjevaju pjesme „Marijo, svibnja Kraljice“ i „Zdravo, Djevo“. Osim baranjskih skupina, na smotri sudjeluju skupine iz Slavonije, Austrije i Mađarske.⁷⁰

Crkveno pučko pjevanje iz Baranje 2011. uvršteno je u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske s ciljem očuvanja i upoznavanja mlađih generacija s crkvenom tradicijom, kako bi oni mogli postati čuvari tradicijskog crkvenog pjevanja. Iz tog razloga su pučke pjevačice iz crkve svetog Lovre iz Baranjskog Petrovog Sela 2012. izdale nosač zvuka „Marijo, o mili glas“.⁷¹ One organizirano djeluju upravo od 2002., kada su se prvi put pojavile na spomenutoj prvoj baranjskoj smotri crkvenog pučkog pjevanja u Topolju. Od tada kontinuirano obnavljaju stare marijanske pučke napjeve, simbole nacionalnog identiteta i nematerijalno kulturno nasljeđe ove regije.⁷²

Slika 2. Ženska pjevačka skupina na smotri "Marijo, svibnja kraljice"

(Izvor: <http://www.glas-slavonije.hr/236496/4/Marijo-svibnja-kraljice-u-Topolju>, 30. svibnja 2020.)

⁷⁰ Poduzetnički centar Beli Manastir d.o.o. , *Strateški razvojni plan Općine Draž 2017. - 2020.*, Draž, 2017., str. 40.

⁷¹ Marijana Kuna, Molitvenici koji su se koristili u Baranjskom Petrovom Selu krajem 19. i početkom 20. stoljeća, u: Željko Predojević (ur.), *Godišnjak Ogranka Matice hrvatske u Belom Manastiru*, sv. 11., 2014., str. 15.

⁷² Ivica Ivanković, „Marijo, o mili glas“ – marijanski napjevi iz Baranje, u: Edo Jurić, *Godišnjak Ogranka Matice hrvatske u Belom Manastiru*, sv. 10., 2013., str. 161.

4. BEĆARAC KAO JEDINO NEMATERIJALNO KULTURNO NASLJEĐE BARANJE NA UNESCO-OVOM POPISU

Bećarac je najpoznatiji oblik tradicijske glazbe iz Slavonije, Baranje i Srijema. Njegova kontekstualna sastavnica vrlo je važna jer se njome prenose društvene vrijednosti i ostvaruje komunikacija unutar zajednice, stoga ne čudi da je upravo bećarac 2011. upisan na UNESCO-ov Reprezentativan popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva. Bećarac se može promatrati kao pokretač međuljudskih odnosa i društvenih procesa unutar zajednice, služi za šaljivo propitivanje društvenih vrijednosti i za izražavanje misli i osjećaja koji se ne mogu izreći izravno.⁷³

4.1. Način izvođenja bećarca

S obzirom na stih, bećarac je nizanje šaljivih deseteračkih dvostiha kojima se opisuju trenutne situacije, od ljubavne naklonosti i odbijanja do političkih pitanja. Često se njime opisuju karakterne osobine ljudi, izražava ljubav prema rodnom kraju, komentiraju aktualni događaji, analiziraju generacijske razlike i ostalo. Tema bećarca ovisi o prigodi i vodećem pjevaču koji, kombinirajući poznate ili stvarajući nove stihove, usmjerava izvedbu bećarca. Na te stihove nadovezuju se i nadmeću pjevači, što je zapravo jedno od pravila bećarca, a to može potrajati vrlo dugo, sve dok postoji inspiracija za verbalnu interakciju, stoga je potrebno da vodeći pjevač bude elokventan i upoznat s aktualnim situacijama. Navedena verbalna interakcija naziva se i natpjevavanje, a prema izvorima iz sredine 19. stoljeća podrijetlo ima u natpjevavanju u kolu.⁷⁴

U nastavku slijedi primjer bećarca koji je nastao kao odgovor na demokratsku izbornu praksu:

*Svakog dana telefon i zvoni,
Htjeli b' znat za kog' ću glasat.
Kažem jedno, drugo ću uradit,
Pa ću svima postotak pokvarit.
Više volim šokačku čitanku,*

⁷³ Zorica Vitez, Bećarac: Tradicijska glazba istočne Hrvatske, u: Alan Čaplar (ur.), *Blaga Hrvatske: neprocjenjiva prirodna i kulturna baština*, Zagreb, 2013., str. 195.

⁷⁴ Isto, str. 195.-196.

4.2. Podrijetlo izraza bećarac

Iako se natpjevavanje bilježi već u 19. stoljeću, riječ bećarac novijeg je datuma. U etnografskim izvorima iz 19. stoljeća postoje samo izrazi „bećar“ i „bećariti se“, koji imaju negativnu konotaciju i označavaju kradljivce i zločince, a zatim i pijance i bludnike. Izvorište današnjeg bećarca najvjerojatnije je u noćnom pijanom muškom pjevanju po ulicama, a prvi poznati zapis koji nosi ime bećarac je onaj iz 1914., pohranjen u bečkom Phonogrammarchivu. Iako postoje još neki zapisi bećarca, odnosno glazbenih oblika koji nalikuju bećarcu, oni nisu tako nazvani. Izraz bećarac ustaljeno se koristi od sredine 20. stoljeća, od kada postoje bogati zapisi.⁷⁶

4.3. Karakteristike bećarca kao glazbenog oblika

Analizirajući glazbene značajke, bećarac se izvodi stilom „pjevanja na bas“, odnosno vrstom dvoglasa u kojem vodeću dionicu pjeva jedan pjevač, a skupina pjevača prateću dionicu u paralelnim tercama te tako oblikuju u kadencama interval čiste kvinte. Tim načinom se sviraju gajde, ali i tambure samice ili cijeli tamburaški sastavi, iz kojih se i pretpostavlja da se pjevanje na bas razvilo tijekom 19. stoljeća. Tradicionalno, bećarac podrazumijeva glasno pjevanje iz grla pratećih pjevača, ukrašavanje, to jest „cifranje“ vodeće melodijske linije te polagan tempo izvođenja. Zbog toga su, osim prethodno spomenuti elokventni pjevači, cijenjeni i pjevači snažnoga glasa i poznavanja melodijskih linija.⁷⁷

Osim pjevanja na bas, bećarac karakterizira i metroritamski obrazac, struktura pjevanog obrasca, glazbena forma i osnova tonskog niza. Bećarac se pjeva uz pomoć instrumentalne pratnje tambura, dok su u prošlosti to bile gajde. Također, postoje mišljenja da je bećarac definiran i svojom melodijom, ali i ona suprotna, da u bećarcu postoje različite melodijske strukture, ističući natpjevavanje kao njegov najbitniji element. Bećarac je široko rasprostranjen u istočnoj Hrvatskoj, no unutar nje

⁷⁵ Josip Antić, *Kultura ruta bećarca i gange*, 2019., str. 96.

⁷⁶ Zorica Vitez, *Bećarac: Tradicijska glazba istočne Hrvatske*, u: Alan Čaplar (ur.), *Blaga Hrvatske: neprocjenjiva prirodna i kulturna baština*, Zagreb, 2013., str. 196.- 201.

⁷⁷ Isto, str. 197.

ima raznolike i dinamične oblike, što potkrepljuju lokalne kategorizacije bećarca, kao što su, primjerice, oni vezani za različite prigode, rodne kategorije, specifične postupke strukturiranja pijevnog teksta i melodije, lokalne i mikroregionalne posebnosti te poznate osobe.⁷⁸

4.4. Bećarac kao sastavni dio baranjske svakodnevice

Bećarac je sastavni dio različitih trenutaka u društvenom životu jer se izvodi u sklopu tradicijskih običaja životnog i godišnjeg ciklusa, na raznim proslavama, priredbama te tijekom neformalnih okupljanja. Važnu ulogu ima na svadbama, gdje predstavlja zamjenu za nekadašnje obredne pjesme, ali i u pokladnim običajima i tijekom drugih godišnjih običaja. Očuvanjem i njegovanjem bećarca bave se razni folklorni, pjevački i instrumentalni ansambli, ali i poluprofesionalni tamburaški sastavi. Bećarac se tako na nove naraštaje prenosi na djelomično tradicionalan način, u sklopu procesa enkulturacije. Bećarac je u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske upisan 2007., a četiri godine kasnije i u Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva, s očuvanjem bogate raznolikosti glazbenih i usmeno-književnih inačica kao ciljem.⁷⁹

Ipak, pri pjevanju, ali i slušanju bećarca, mora se uzeti u obzir da sadržaj može biti potencijalno uvredljiv, od čega se izvođači u nekim bećarcima ograđuju:

*Što u pjesmi, to se pjevat mora,
Koga vrijeđa, nek' okrene leđa.*⁸⁰

Bećarci su dobri primjeri analize identiteta Baranje jer se u njima često spominju Šokci Baranjski, što je vrlo važan podatak, jer se ni jedan drugi etnik ili subetnik ne spominje uz ime Baranje. Još jedna je zanimljiva činjenica ta da se neke knjige čija je tema Baranja nazivaju stihovima iz bećaraca te su tako poznate knjige „Oj Baranjo lipa i bogata“ autora Julija Njikoša i „Proletilo dvanaest golubova“ autorice Jelke Mihaljev.⁸¹

⁷⁸ Isto, str. 197.

⁷⁹ Isto, str. 200.-201.

⁸⁰ Josip Antić, *Kulturna ruta bećarca i gange*, 2019., str. 96.

⁸¹ Željko Predojević, tradicijska kultura i usmena književnost južne Baranje u suvremenim kulturnim praksama, u: Ružica Pšihistal i Katarina Dimšić (ur.), *Tradicijska kultura i kulturna baština Šokaca i Bunjevaca - zemlja, čuvari i baštinici*, ŠOKCI 11/12, Zbornik radova s međunarodnih znanstveno-

Slika 3. Tamburaški sastav

(Izvor: <https://sites.google.com/site/narodnaglazarh123456798/home/becarac>, 1. lipnja 2020.)

5. NEVALORIZIRANO NEMATERIJALNO KULTURNO NASLJEĐE BARANJE

Baranja obiluje nevaloriziranim nematerijalnim kulturnim nasljeđem, od kojih je neko spomenuto u radu, a neko će tek biti predstavljeno. U Baranji se, kao i u drugim regijama, zamjećuje prisvojenje, odnosno pripisivanje određenog nematerijalnog kulturnog nasljeđa karakterističnog za cijelu regiju samo jednoj subetničkoj skupini ili samo jednome mjestu. Također, zamjećuje se i obratan slučaj, kada se neki običaj vezan isključivo za jednu subetničku skupinu pripisuje i ostalom stanovništvu Baranje.

5.1. Buše

„Buše“ su naziv za pokladni običaj baranjskih Hrvata, odnosno za preodjevene sudionike poklada. U Baranji se za sudionike pokladnih običaja koristi imenica u jednini, odnosno „buša“ za pojedinačni maskirani lik.⁸² Buše se u Baranji vežu uz legendu o protjeravanju Turaka s tog područja pomoću Šokaca koji su se prurušili u zla bića s rogovima, odjeveni u ovčja krzna i naoružani oruđem. Budući da su tako odjeveni i naoružani vilama, motikama i kosama preplašili Turke, oni su prema predaji od straha krenuli u vodu (u pričama se razlikuju Dunav i Drava) te su se tamo utopili.⁸³ Na žalost, Buše su na UNESCO-ov Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva upisane kao pokladni običaj iz Mađarske, iako su one i nematerijalno kulturno nasljeđe Baranje.⁸⁴

5.1.1. Poklade ili fašange

Buše se održavaju za vrijeme poklada, odnosno tijekom tri dana (od nedjelje do utorka) prije Čiste srijede. U podunavskim selima češći je bio naziv „fašange“ nego „poklade“ jer se smatralo da su poklade riječ koja je novijeg datuma, a drugi se pozivaju na prigodnu pokladnu pjesmu „Arange, fašange, poklade: svaki svoju spopade“ te smatraju da su se ti izrazi paralelno upotrebljavali, iako preferiraju riječ fašange. Spomenuta tri dana od nedjelje do utorka nazivaju se „fašanski“ ili „pokladni

⁸² Zdenka Lechner, *Tradicijnska kultura Slavonije, Baranje i Srijema*, Zagreb, 2000., str. 263.

⁸³ Željko Predojević, *Usmene priče Hrvata iz južne Baranje*, Beli Manastir, 2018., str. 18.

⁸⁴ Lidija Nikočević, Rasprava: kultura ili baština? Problem nematerijalnosti, *Etnološka tribina*, 35, vol. 42., 2012., str. 12.

dani“, odnosno poimence „fašanska nedilja“, „ponediljak“ i utorak. Buše se održavaju dva dana jer se nedjeljom ne ide u buše. Utorkom se održavaju „glavne fašange“, stoga se on naziva „velike fašange“ i tada su buše cijeli dan u obilasku sela, a navečer je običaj biti u gostionici do ponoći. Kako bi se znalo da je ponoć i kraj veselja, a početak posta, u Topolju je običaj da na znak zvona Romkinje dođu i pakupe kolačiće da ne bi ostalo nikakve masnoće. Naravno, za vrijeme poklada se obilno pilo i jelo, a obavezni su bili kolači pečeni na masti, poznatiji kao „kolačići“, u Podunavlju „mućenci“, a u Podravlju „krafni“. U Baranjskom Petrovom Selu se odmah poslije ponoći jedan od buša preobukao u crno odijelo s papirnatom biskupskom kapom i pepelio prisutne jer je običaj da se na Čistu srijedu u Baranji sve čisti u pepelu, od stola, stolaca do lonaca, odnosno svega što se dodirivalo za vrijeme pokladnih dana. Budući da su poklade vrijeme ludovanja i veselja, tada se stalno plesalo i pjevalo poskočice. Osim što su bile dani ludovanja i veselja, poklade su bile također u dani čašćenja i darivanja te obilja i slobode.⁸⁵

U prošlosti, nakon Prvog svjetskog rata, u podunavskim selima buše nisu završavale u gostionici, nego običajem koji su nazivali „ulice“. Tada se palila vatra koja se ložila kukuruzovinom, vrbinih granama i trskom, a bio je običaj da preko nje preskaču mladi. Stara predaja o običaju ulice nije sačuvana, no postoji njezina kršćanska varijanta u kojoj su buše palile vatru na ulicama da bi otjerale neprijatelja, a osvijetlile put Isusu Kristu.⁸⁶

5.1.2. Male poklade ili male fašange

Kao što i samo ime sluti, male poklade ili male fašange bio je dan kada su se održavale posebne dječje poklade. U Doboševici i Topolju održavale su se četvrtkom prije velikih poklada, u Gajiću i Dražu ponedjeljkom, a u Torjancima i Baranjskom Petrovu Selu nedjeljom, tjedan dana prije samih poklada. Tada su se djeca oblačila u narodnu nošnju, a lice im je bilo pokriveno „koprenom“, odnosno velom. U skupinama od tri ili četiri odlazili su od kuće do kuće, ulazeći u sobe i pjevajući i plešući kolo. Manja djeca koja nisu znala plesati kolo su se samo okretala unutar kola ili skakutala. Kao nagradu, djeca su dobivala jaja koja su stavljala u košaricu, bez koje se nije išlo

⁸⁵ Zdenka Lechner, *Tradicijska kultura Slavonije, Baranje i Srijema*, Zagreb, 2000., str. 265.-267.

⁸⁶ Isto, str. 267.-279.

u buše. Nakon što su završila obilazak kuća, djeca su ravnopravno podijelila jaja. Na velike poklade djeca su bila prisutna kao gledatelji jer su ih se pomalo plašila, no, ipak bi im dobacivali rugalice. Danas, male fašange održavaju se u Doboševici i Topolju četvrtkom, baš kao i u prošlosti.⁸⁷

5.1.3. Lakomi četvrtak

Lakomi četvrtak je u Baranji naziv za četvrtak prije poklada, a vjeruje se da je ispunjen magijskim činima. U Torjancima se lakomi četvrtak nazivao još i lakomac te se taj dan moralo jesti devet puta. Na lakomi četvrtak običaj je bio kuhati svinjski jezik u paprikašu od krumpira te peći razne kolače. Nadalje, primjerice u Topolju je bio običaj da se na lakomi četvrtak jede puno mesa i kobasica, zbog vjerovanja da, ako se vlasnici dobro najedu, će se to prenijeti i na „marvu“, što je baranjski naziv za stoku. To je bilo vrlo važno jer se istog dana radilo tijesto, a ono što je ostalo od tijesta davalo se kokošima da bolje nesu. Još jedan običaj vezan za kokoši je onaj u Dražu, gdje se kuhalo svinjska rebra, kobasice i rezance s jajima te se ponovno, kako bi bolje nesle, kokošima davalo rezance. Naziv lakomi četvrtak postoji i u Slavoniji, no veže se za četvrtak poslije poklada i druge običaje, gdje se jelo ono što je ostalo od poklada.⁸⁸

5.1.4. Strašne buše

Pokladne figure imaju i svoje posebne nazive pa tako buše koje izgledaju zastrašujuće nazivaju „strašne buše“ ili „strašni buše“, no naziv ne ovisi o rodu, već o mjestu u kojemu se nalaze. Također, postoje i razne druge inačice toga naziva, kao što su „kožuvari“, „rogonje“ ili „gadne buše“, a često se epiteti spajaju pa se nazivaju „strašne, gadne buše“.⁸⁹

U strašne buše se maskiraju samo muškarci. Njihova oprema se sastoji od zakrabuljene glave i lica, dugačkog kožuha koji je preokrenut tako da je runo na vanjskoj strani, remena koji je zavezan oko pojasa, „štrange“ ili užeta od rogoza na kojem sprijeda visi velika klepka te bijelih platnenih gaća koje su napunjene slamom i

⁸⁷ Isto, str. 268.-269.

⁸⁸ Isto, str. 269.

⁸⁹ Na istome mjestu.

vezane ispod koljena. Na nogama mogu imati obuću koja se nosila i u prošlosti, to jest opanke kaišare, obične opanke, čizme ili cipele. Svaka buša u rukama treba imati štap ili drvenu sablju te instrument za pravljenje buke ili sviranje. Jedna buša obavezno treba nositi „bepku“, lutku koja predstavlja dijete, a kada govore buše imaju promijenjen, piskutav glas. Ponekad se, od mjesta do mjesta, oprema buša znala razlikovati, primjerice, da nema naopako preokrenut kožuh, nego da ima bijeli čohani kaput. Vrlo važna u opremi buša je „larfa“, drvena maska napravljena od drveta vrbe, oblikovana kao ljudsko lice i obojena bojama, obično crvenom, crnom i bijelom. Na nju se dodaju rogovi, većinom pravi od životinja, primjerice jelena, bika i ovna, no, oni mogu biti i drveni. Osim larfe kojoj je cilj zaplašiti, tome pomaži i već spomenuti drveni štap ili sablja. Štap može biti obična grana vrbe ili drugog drva, a može biti i „ćula“, „toljaga“ ili „olovnjača“, što su nazivi za štap koji završava drvenom ili olovnom kvrgom. Vjeruje se da buše mogu biti samo muškarci koji su veseli, kako bi se mogli uživjeti u ulogu, ali i jaki, da bi fizički mogli podnijeti težinu odijela i maske. Specifičnost strašnih buša je što one dolaze neorganizirano, odnosno spontano se udružuju i obilaze kuće, no, ne sve, već one u kojima znaju da ima dobrog vina.⁹⁰

Slika 4. Buše u Baranjskom Petrovom Selu

(Izvor: <https://www.baranjainfo.hr/program-za-danas-petaracke-buse/>, 1. lipnja 2020.)

Iako je buša naziv za bosansko govedo, kao što je u uvodu u ovaj običaj navedeno, prema narodnoj predaji ovaj običaj je vrlo star i djelomično tumačenje ima u odvijanju demona, zlih sila i dugova. U Baranju svi povezuju buše s događajem kada su Šokci

⁹⁰ Zdenka Lechner, *Tradicijnska kultura Slavonije, Baranje i Srijema*, Zagreb, 2000., str. 269.-272.

istjerali Turke, a kazivanje o tom boju može se promatrati i kao odraz narodnog doživljaja turskog gospodstva i želje Baranjaca, točnije Šokaca, za oslobođenjem.⁹¹

O bušama i njihovoj povijesti postoje razne priče, a u nastavku je iznesena jedna od predaja koja se nasljeđuje s koljena na koljeno:

U Muhaču se voljelo dvoje mladih toliko da više nisu mogli jedno bez drugoga. Mladi Šokac se zvao Matija, a Šokica Marica. U nju se zaljubio Simo Kuga, koji je bio doušnik i špijun Turaka, što je značilo da je bio moćan. Kad je Matija uvidio da neće ostvariti njegove i Maričine želje, ubio je Simu i njegovog gospodara Turčina. Matija je morao pobjeći. Prebacuje se na jedan otok na Dunavu, u blizini Mohača, gdje je bilo skupljeno mnogo nezadovoljnika. Matija je bio hrabar i postao je njihovim vođom. Smislili su kako napasti Turke. Matija je sanjao o nekim groznim bićima s rogovima, koja su bila naoružana motikama, vilama, sjekirama, kosama i neprestano su mahala. Među njima su bili i đavoli, opasani debelim lancem s dugim vilama. San je bio toliko užasan da se Matija probudio. Iskoristio je ideju i svoje ljude je prerusio u grozne maske o kojima je sanjao i u noći, dok su Turci spavali, izveo je napad. Turci su se toliko uplašili da su pobjegli preko Drave i na taj način se oslobodio Mohač od turske vlasti.⁹²

5.1.5. Lipe buše

Osim zastrašujućih, u pokladama sudjeluju i lipe buše koje donose ugodnu zabavu. Kao suprotnost strašnim bušama, lipe buše obilaze selo pjevajući i veseleći se. Lipe buše su odjevene u narodnu nošnju s velom preko lica, a čest je slučaj da se žene obuku kao muškarci i obratno. Iako je običaj da se nosi svoja narodna nošnja, neke su buše namjerno odijevale onu Šokačku, da bi izgledale što autohtonije. Lipe buše obilaze selo u pratnji gajdaša ili tamburaša, a običaj je posjetiti svaku kuću u kojoj nije bilo smrtnog slučaja, što bi se smatralo krajnje neprikladnim. Lipe buše ulaze u dvor i otplešu kolo ili otpjevaju pjesmu, no, za razliku od strašnih buša, ne mijenjajući svoj glas. Kolo se „igra za kudelj“, domaćini ih primaju srdačno, nudeći im kolače,

⁹¹ Isto, str. 273.

⁹² Željko Predojević, *Usmene priče Hrvata iz južne Baranje*, Beli Manastir, 2018., str. 107.

vino ili sok i darujući im jaja i slaninu koje buše kasnije prodaju da plate svirače koji će im za kraj poklada svirati u gostionici.⁹³

Slika 5. Lipe buše

(Izvor: <https://www.baranjainfo.hr/20program-petaracke-buse-2020/>, 1. lipnja 2020.)

5.2. Kraljički ophodi

Djevojački, to jest kraljički ophodi odvijali su se na kršćanski blagdan Duhova do sredine 20. stoljeća u sjeveroistočnom dijelu današnje Republike Hrvatske, Vojvodini i dijelu Mađarske. Iako nemaju poveznicu s kršćanstvom, u dane Duhova djevojke s nakićenim muškim šeširima i sabljama obilazile su sela. Uvijek svečano obučene, u povorci su sudjelovale dvije skupine djevojaka, jedna je predstavljala kraljeve, a druga kraljice. No, kao i u drugim primjerima nematerijalnog kulturnog nasljeđa, ovaj se običaj također razlikuje od sela do sela.⁹⁴

5.2.1. Podrijetlo baranjskih kraljica i opis običaja

Djevojačke povorke, nazvane još i kraljicama, zabilježene su u Hrvatskoj, Srbiji, Vojvodini i Mađarskoj.⁹⁵ Podrijetlo baranjskih kraljica je i danas istraživačima

⁹³ Zdenka Lechner, *Tradicijnska kultura Slavonije, Baranje i Srijema*, Zagreb, 2000., str. 274.-275.

⁹⁴ Željko Predojević, Kraljički ophodi i pjesme u južnoj Baranji, u: Stjepan Blažentin Pečuh (ur.), *XI. međunarodni znanstveni kroatistički skup*, 2013., str. 347.

⁹⁵ Zorica Vitez, Kraljice: između seoskih djevojačkih ophoda i folklorne pozornice, *Etnološka tribina*, vol. 36, br. 29, 2006., str. 23.

nepoznato jer ovaj običaj ima mnoge simbole koji asociraju na razne mitske motive. Stoga, istraživači pri otkrivanju podrijetla baranjskih kraljica detaljno proučavaju motive pjesama, koreografije, odabir vremena kada se ophod održava, artefakte koji se koriste u obredima te rodne uloge u običaju. Proučavajući ovaj običaj, istraživači su ga već povezali sa slavenskom religijom i mitologijom i svetom incestnom svadbom Perunove djece Jurja i Mare, s praznikom posvećenom mrtvima i zemljoradničkim običajima u matrijarhalnom društvu. Svakako, sve je moguće, a gdje je pravo podrijetlo, to je do danas misterij.⁹⁶

Ono što je sigurno jest da je ovaj običaj bio aktualan do sredine 20. stoljeća, no, prema nekim izvorima izumro je već u drugoj polovici 19. stoljeća. Broj djevojaka koje su sudjelovale u ophodima varirao je od 10 do 15, s time da su u njemu primarno sudjelovale starije djevojke pred udaju, a kasnije djevojčice. Prema dostupnim izvorima, u Torjancima su kraljički ophodi zadnji put zabilježeni 1880., u Šumarini 1886., u Branjinom Vrh 1903. ili 1904., u Luču 1904. ili 1905., u Baranjskom Petrovom selu 1912. ili 1913., u Duboševici 1925. ili 1926., u Topolju 1942. ili 1943., a posljednja zapisana izvedba, iako već folklornog karaktera, odvila se u Gajiću 1959. Danas, revitalizacijom običaja bavi se upravo kulturno-umjetničko društvo „Seljačka sloga“ iz Gajića.⁹⁷

5.2.2. Običaji vezani za pojedine situacije

Ophodne pjesme koje su kraljice izvodile ovise o mjestu i domaćinu koji je ugostio kraljice. Načelno, koreografija baranjskih kraljica je uglavnom ista, na čelu povorke su kraljevi, odnosno barjaktari, a iza njih ide snaha, to jest „snaja“ koju slijede ostale kraljice. Prilikom ulaska u dvorište pozdravlja se s uvodnim pozdravom „Faljen Isus“ na koji ukućani odgovaraju s „Amen!“, a domaćica zatim iznosi stolac koji postavlja usmjeren prema vratima doma te na njega slavlja novu šarenu „pavlaku“, što je zapravo izduženi uski jastuk. Na taj stolac zatim sjeda snaha, a uz nju djeveruša ili „podnaška“, ovisno od sela do sela. Kraljice zatim formiraju kolo, a kraljevi stoje uz kolo, jedan nasuprot drugoga. Koreografija se razlikuje u ovisnosti od stihova koje

⁹⁶ Željko Predojević, Kraljički ophodi i pjesme u južnoj Baranji, u: Stjepan Blažentin Pečuh (ur.), *XI. međunarodni znanstveni kroatistički skup*, 2013., str. 348.

⁹⁷ Isto, str. 349.-350.

kraljice pjevaju, a stihovi uvijek uključuju dobre želje domaćinu, a neudanim i neoženjenim mladićima zaželi se skori brak.⁹⁸

Običaj koji se razlikuje od drugih je onaj u dvorištu neoženjena mladića ili neudane djevojke. Primjerice, neoženjenim mladićima se za ženidbu nude „Sirkinja devojka“, odnosno „Turkinja devojka“, ovisno od sela. Djevojkama se nudi „popov đak koji sitno/krupno potpisava po orlovom krilu i po sokolovima“, što se nadovezuje na povezivanje ovog običaja sa slavenskom mitologijom jer je za Peruna simbol orao ili sokol koji sjedi na najvišoj grani mitskog drva.⁹⁹

U nastavku je iznesena sporna pjesma:

*Od dvora do dvora, do kraljeva stola.
Ovdi nama kažu diva neudata.
El' ju vi udajte, el' ju nama dajte,
Mi ćemo ju udat za popova đaka
koji sitno piše, krupno potpisiva
po orlovu peru i po sokolovu.¹⁰⁰*

Također, u Luču dolazi do prelaska s jedne strane dvorišta na drugu, odnosno gdje domaćin koji je sjedio nasuprot kraljice prijeđe na drugu stranu stola pa za njim cijeli ophod prijeđe na drugu stranu. Osim toga, tijekom plesa u kolu, kraljice se kreću ulijevo, kraljevi koji stoje jedan nasuprot drugog mijenjaju mjesta, a u Luču s desne strane odlaze na lijevu i obratno. Ponovno, istraživači i u ovoj specifičnosti prolaze polazište za smatranje da kraljički ophodi svoje korijene imaju u slavenskoj mitologiji. Obrazloženje tih tvrdnji jest to što je u mitologiji zeleni Jure prešao na drugi svijet iz Velesova podzemlja u Perunov svijet zbog svete svadbe koja je trebala biti na Ivanje, 24. lipnja. Tu se, dakle, pojavljuje poveznica s prelaskom strana, ali i vremenom odvijanja kraljičkih ophoda koji su krajem svibnja ili početkom lipnja. Osim toga, kraljice obilaze kuće neoženjenih mladića i najavljuju im skorbu svadbu, a nakon blagdana Duhova bila je i incestna svadba Jurja i Mare. Navedeno je samo jedno od brojnih tumačenja podrijetla ovog običaja, a već i samo spominjanje da prelazak s

⁹⁸ Isto, str. 351.-352.

⁹⁹ Isto, str. 353-354.

¹⁰⁰ Zorica Vitez, Kraljice: između seoskih djevojačkih ophoda i folklorne pozornice, *Etnološka tribina*, vol. 36, br. 29, 2006., str. 39.

jedne na drugu stranu koje može biti metafora za prelazak na „onaj svijet“, potiče mnoge daljnje polemike.¹⁰¹

5.2.3. Posebnosti baranjskih kraljičkih ophoda

Običaj kraljičkih ophoda u Baranji sličan je ostalim, čak poznatijim ophodima djevojaka, no, ima bitnih razlika koje se javljaju u pojedinim selima. Prva razlika, koja se odnosi na nasljeđe upisano u Reprezentativan popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva, jest ta da Baranjske u pjesmama koje pjevaju nemaju pripjev „ljeljo“, niti se nazivaju „ljeljama“, već se nazivaju isključivo „kraljicama“. Također, baranjske kraljice nikada u ophodima nisu nosile sablje, nego su one djevojke koje su u ophodima pripadale skupini kraljeva nosile muške nošnje i barjake te su zbog toga bile nazivane „barjaktarcima“. S vremenom su kraljevi prestali nositi mušku nošnju, no zadržali su šešir i „šepu“, koju su nosili ukrašenu umjetnim cvijećem i koviljem. Još jedna je posebnost ta da su uz barjaktare u Baranji tijekom kraljičkih ophoda bile obavezne uloge snahe, djevera i djeveruše. Za navedene likove veže se i posljednja posebnost. Naime, običaj je da pri kraju svakog obreda snaha ustane sa stolca, baci jastuk (pavlaku) u vis i izgovori: „Toliko vam kudelja bila, mekana ko pedje i tanka ko svila!“. Zbog te radnje i stiha koje se izgovara, baranjske su se kraljice tumačile kao običaj posvećen konoplji i lanu kao osnovnim sirovinama za izradu baranjske narodne nošnje.¹⁰²

5.2.4. Problemi vezani za zaštitu običaja baranjskih kraljičkih ophoda

Glavni problem vezan za zaštitu običaja baranjskih kraljičkih ophoda uviđa se već pri čitanju ovoga rada, a to je premali broj istraživača koji se bave ovom tematikom. Željko Predojević jedan je od rijetkih znanstvenika koji je odabrao baranjske kraljičke ophode kao predmet svojeg istraživanja, a davne 1959. to je napravila znanstvenica na čijim se tvrdnjama neka istraživanja i danas provode, Zdenka Lechner. Ona je dakle, još tada proučavala u kojim selima se običaj baranjskih kraljičkih ophoda održavao, a ako nije koji je razlog tomu. Rezultati istraživanja bili su pozitivni jer su

¹⁰¹ Željko Predojević, Kraljički ophodi i pjesme u južnoj Baranji, u: Stjepan Blažentin Pečuh (ur.), *XI. međunarodni znanstveni kroatistički skup*, 2013., str. 353.-355.

¹⁰² Isto, str. 350.-355.

sva sela koja je obišla bila upoznata s navedenim običajem, no ipak, nije se u svim selima i dalje održavao. Osim toga, autorica je već tada navela da je ovaj običaj već tada izgubio svoje ranije značenje i da nije u potpunosti autohton jer su ga izvodila djeca.¹⁰³ Nedostatak autohtonosti, proučavajući prvi dio ovoga rada, također je prepreka zaštite baranjskih kraljičkih ophoda, a budući da je zamijećen već 1959., logično je zaključiti da je ovaj običaj do danas ipak doživio određene modifikacije, koje su, proučavajući literaturu, jedva zamjetne, no, njihovim nositeljima ipak dobro poznate. Iz tog razloga, može se zaključiti razlog nevaloriziranja baranjskih kraljica kao susjednih gorjanskih.

5.3. Pudarina

Pudarine su običaj vezan za čuvanje vinograda od životinja ili kradljivaca, a osim u Baranji pojavljuje se i u drugim dijelovima Republike Hrvatske. Pudarine se u svim krajevima vežu uz čuvanje grožđa, a popratni običaji vezani uz taj običaj razlikuju se prema mjestima odvijanja.¹⁰⁴

5.3.1. Podrijetlo naziva i običaja pudarina

Naziv „pudarina“ potječe od riječi „pudar“, što je ime zanimanja koje je postojalo u vrijeme vlastelinstva, a odnosio se na čovjeka kojeg je vlastelin zaposlio da mu čuva urode vinograda od nametnika i kradljivaca. Riječ „pudar“ dolazi od starog hrvatskog glagola „pudati“, što znači tjerati ili plašiti. Običaj pudarenja se, dakle, razvio od posla pudara, čuvara koji je čuvao vinograd neprestano ga obilazeći. Prema nekim izvorima, tijekom godina pudare su zamijenile pudarice, odnosno neudane žene koje su većinom boravile u vinogradskim podrumima, a do vinograda su samo prošetale i usput otjerale životinje.¹⁰⁵

U Baranji, pudarina ili pudarine je običaj koji se održavao od kraja srpnja do sredine rujna, u skladu s vremenom sazrijevanja grožđa. U načelu, običaj se odnosio na čuvanje grožđa u vinogradima od životinja ili kradljivaca, a njegovo šire značenje je

¹⁰³ Zdenka Lechner, Izvještaj o ispitivanju običaja kraljice, *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1959.*, knj. 66., 1959., str. 382.

¹⁰⁴ Željko Predojević, Pudarine i pudárske pjesme u južnoj Baranji, *Anafora*, vol. I., br. 2, 2014., str. 209.-210.

¹⁰⁵ Isto, str. 210.

ipak drugačije. U Baranji nije postojao spomenuti običaj zapošljavanja pudara, nego su vinograde čuvale starije djevojke, spremne za udaju, koje su prema običaju i nazvane pudaricama. Pudarice su najčešće tjerale čvorke, a isto su radile povcima ili pjesmom. Pudaraenje je pudaricama pružalo slobodnije ponašanje dalje od roditelja, stoga je pjevanje, osim što je služilo da se otjeraju čvorci, služilo i da se mladim koscima oko vinograda dade do znanja da su djevojke u vinogradu. Ta je simbolika ovom izrazu u Baranji pružila i drugo značenje, koje se odnosi na život u slobodi, dozivanje mladića i slično.¹⁰⁶

5.3.2. Opis običaja

Pudarine su se najviše izvodile na Banskom brdu koje je jedino uzvišenje u južnoj Baranji, a tamo se vinova loza uzgaja od 4. stoljeća. Baranji su primarno imali „gatore“ ili „čemere“, to jest vinske podrume iskopane u samom brdu, a kasnije su izgradili „kolebe“, polustambene kućice uz podrume, gdje su se odvijale pudarine. Pudarine su noćile u kolebama od četvrtka do nedjelje, a ako su živjele dalje, za vrijeme običaja pudarina tamo su noćile tijekom cijelog razdoblja odvijanja običaja. Osim na Banskom brdu, običaj pudarina održavao se i u drugim dijelovima Baranje, u vlastitim vinogradima ili kod rodbine.¹⁰⁷

Pudarine su se odvijale na kraju ljeta, a nakon pudarina bi bila vjenčanja, stoga je ovaj običaj predstavljao pripremu djevojaka za udaju. Pudarine su predstavljale svojevrsnu pripremu za brak jer su djevojke kroz to razdoblje učile šiti, kuhati i sve ostalo što je u prošlosti bio običaj da žena u braku mora znati. Predvečer bi ih posjećivali mladići i tada su se budući mladenci upoznavali i provodili vrijeme zajedno. No, cijelu situaciju je uvijek nadgledala jedna starija žena, najčešće majka, koja je učila djevojku sve prethodno navedeno. Pjesme koje su pjevale pudarine zapravo pripadaju bećarcima, no, pjevale su ih žene. Tematika je također bila ženska, stoga su i stihovi pudarskih pjesama bile takvi, pomalo šaljivi, no ispunjeni žudnjom za ljubavlju.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Isto, str. 210.-211.

¹⁰⁷ Isto, str. 215.

¹⁰⁸ Isto, str. 217.-218.

5.3.3. Etničke razlike i njihov utjecaj na pudarine

Vrijeme odvijanja pudarina ovisilo je o etničkoj skupini u kojoj su se prakticirale. Šokci i Raci su bili najveći predvodnici njegovanja ovog običaja, no, njihovi načini odvijanja ovoga običaja bili su pomalo drugačiji. Prvo, vrijeme odvijanja bilo je u skladu s kalendarom, a kako Šokci poštuju katolički, a Raci pravoslavni crkveni kalendar, Šokci su pudarili od Svete Ane (26. srpnja) do Male Gospe (8. rujna), dok su Raci ovaj običaj obilježavali od Preobraženja (19. kolovoza) do Male gospojine (21. rujna). Iako je vrijeme odvijanja pudarina bilo drugačije, svi običaji vezani za njih su bili isti, no, ipak, pudarina je bila strogo etnički odijeljena. Kako su se u pudarinama mladi upoznavali da bi se kasnije vjenčali, a u to vrijeme kada su pudarine bile aktualne miješani brakovi nisu bili poželjni, u ovom običaju etničke razlike su bile prepreka. Usprkos tomu, u etnički mješovitim mjestima u pudarinama su ravnopravno sudjelovali pripadnici svih etničkih zajednica.¹⁰⁹

5.3.4. Revitalizacija običaja

Prema dostupnim izvorima, pudarina je bila prisutna od kraja 19. do sredine 20. stoljeća. Iako nema točnih podataka o početku odvijanja ovoga običaja, ima ih za njegovo izumiranje. Izumiranje pudarina ovisi o selu u kojemu se ono odvijalo, a u većini slučajeva počelo je sredinom 1980-ih. Razlozi izumiranja običaja bili su globalizacija, modernizacija i ostale klasične prijetnje nematerijalnom kulturnom nasljeđu. Ipak, običaj nije u potpunosti izumro, već se odvija na kulturnim manifestacijama u folklornom obliku.¹¹⁰

Iako se običaj počeo ponovno izvoditi, njegov izvorni oblik počeo je izumirati. Pudarine su postale folklorizirane, odnosno običaj se obnavljao prisilno, unutar kulturno-umjetničkog društva, a ne unutar prirodnog konteksta. Prema Strateškom razvojnom programu Općine Draž za razdoblje 2017.-2020., pudarine se nazivaju izvornim narodnim običajem podunavske Šokadije Općine Draž te se u čast toga

¹⁰⁹ Isto, str. 214.-217.

¹¹⁰ Isto, str. 214.

održava istoimena manifestacija na kojoj se okupljaju vinogradari, vinari, predstavnici brojnih eno udruga, mali proizvođači suvenira i ostalo.¹¹¹

Folklorizacija pударina dovela je do prisvojenja ovog običaja od strane Šokaca koji ga predstavljaju kao svoje nematerijalno kulturno nasljeđe. Budući da su pударine nematerijalno kulturno nasljeđe cijele Baranje, njihovo prisvojenje najčešće se izvodi u svrhu bolje turističke promocije lokalne zajednice, što je potpuno pogrešan način pokušaja valorizacije nekog nasljeđa.

Slika 6. Pударine u Baranji

(Izvor: http://sokacka-kuca.com/images/stories/slikice/236_3638.JPG, 1. lipnja 2020.)

5.4. Umlaćivanje pijetla

Umlaćivanje pijetla najpoznatiji je i najvažniji mađarski običaj u regiji. Na mađarskom jeziku „kakasütés“, ovaj se običaj u Baranji kontinuirano održava na pokladni utorak, dan prije Čiste srijede. Sam naziv vezan je uz kostime i maske koji predstavljaju pijetla, a nose ih mladići koji nakon svečane povorke konjskih zaprega silaze s kola i plešu oko djevojaka koje ih dočekuju ispred svojih kuća. Kao znak zahvalnosti za ples s maskiranim „pijetlovima“, djevojke darivaju mladiće jajima kao simbolom novog života i zbog vjerovanja da će tako godina u selu biti rodnija. „Pijetlovi“ za vrijeme svojeg boravka u dvorištima imaju pravo uhvatiti sve što se po njemu kreće, stoga domaćini sklanjaju kokoši, a daruju pijetle. Najvažniji, središnji dio manifestacije je onaj u kojemu „pijetlovi“ biraju djevojke, koje zatim s povezom na očima moraju dugačkim štapom pogoditi pijetlovu glavu koja je zabodena u zemlju te je po toj točki i

¹¹¹ Poduzetnički centar Beli Manastir d.o.o., *Strateški razvojni plan Općine Draž 2017. - 2020.*, Draž, 2017., str. 39.

običaj nazvan, kada djevojke „umlate“ pijetla. Ona djevojka koja umlati pijetla, prema vjerovanju će se te godine udati, a uz to, dobije i sve što su „pijetlovi“ skupili po selu. Od tih darova na napravi se jelo za večernju zabavu na kojoj se svi provedu iz pjesmu i ples. Budući da je riječ o neugodnom prizoru, danas se umlaćuje umjetna pijetlova glava.¹¹²

Slika 7. Umlaćivanje pijetla

(Izvor: <https://www.wikiwand.com/sh/Kakas-%C3%BCt%C3%A9s>, 2. lipnja 2020.)

5.5. Obrada kudelje

„Kudelja“ i konoplja u Baranji su sinonimi, a u standardnom književnom jeziku pod konopljom se misli na jednogodišnju biljku iz koje se dobiva kudelja. U Baranji je značenje drugačije, kudelja se sije i ona zatim raste, a prerađevina koja se tkanjem dobije je „konopaš“. Obrada kudelje je tradicionalna slavenska vještina i dio seljačkog rukotvorstva, kojim su se u Baranji bavile sve žene u svoje slobodno vrijeme.¹¹³

5.5.1. Način dobivanja sirovine

Kako bi kudelja imala iz čega izrasti, prvo ju je potrebno posijati. Prema predaji Šokica, kudelju je najbolje posijati 100. dan od Nove godine te bi sjetva trebala završiti do 15. travnja. U Torjancima se za sjetvu kudelje veže zanimljiv ritual na

¹¹² Željko Predojević, *Usmene priče Hrvata iz južne Baranje*, Beli Manastir, 2018., str. 52.-53.

¹¹³ Zdenka Lechner, *Tradicijska kultura Slavonije, Baranje i Srijema*, Zagreb, 2000., str. 163.

Badnjak, u kojemu žena izvlači slamu ispod stolnjaka i po njoj prosuđuje kolika će iduće godine biti kudelja. Zemlju na kojoj će se sijati kudelja tri puta mora preorati muškarac, a isto toliko puta mora drljati drljačom. Ako muškarac i sije, mora sijati pod drljaču, dva puta po jednom tragu kako bi kudelja bila posijana gusto i kako bi stabljike bile što tanje. Ipak, Šokice najviše vole sijati same te one siju pod motku, odnosno siju u stazice ili žlijebove koje su napravile motkom. Prema vjerovanjima, sjeme se pri sisanju mora držati u bijeloj pregači iz kudjeljnog tkanja, kako bi posijana kudelja bila bijela. Osim toga, u nekim mjestima se vjeruje da žene prije sisanja moraju jesti šunku i pržena jaja da bi kudelja bila meka i plodna. Sijalo se prema potrebama, odnosno onoliko koliko je to odredila domaćica.¹¹⁴

Nakon 16 tjedana, polovicom srpnja, kudelja počne cvasti, „isprede se“ ili „vlata“, što je znak da je spremna za čupanje. Šokice razlikuju kudelju koja je iscvala te je nazivaju velikom kudeljom i nižu koju nazivaju srednjom kudeljom. Onu najnižu koriste za vezanje stabljika, odnosno „ručica“ jer inače ne bi ni za što poslužile. „Ručice“ se na polju slažu u hrpe, to jest „rakaši“ ili „kozice“, gdje u jednome rakašu može biti najviše 20 ručica. Kudelja u rakašima na polju ostaje četiri ili pet dana kako bi se osušila, a ako je potpuno suha može se odmah voziti.¹¹⁵

5.5.2. Tehnološki proces prerade

Nakon što se kudelja osuši, kemijskim i mehaničkim putem se odvoje kruti drvenasti dijelovi iz vlakanca. Tehnološki proces je vrlo zahtjevan, a započinje močenjem. Počupana kudelja moči se ili kiseli u barama. Nakon što se ručice poslažu po dužini i širini, pokriju se blatom. U nekim selima se ručice slažu na motku, koja se također zove močilo, na način da se gornja i donja motka nalaze paralelno, s time da se donja motka, odnosno močilo, postavlja preko naslaganih ručica. Motke se povezuju na oba kraja kako bi se močilo lakše moglo odgurnuti dublje u vodu. Da bi žene znale koje je močilo njihovo, na kolac povežu krpu koja viri iz vode. Močenje traje punih sedam dana te se osmi dan kudelja vadi, osim u slučajevima kada je voda bila pretopla i „ukiselila se“, tada se močilo može izvaditi i ranije. Najbolji način provjere kudelje je izvlačenje ručice iz močila, prelamanje stabljike i provjeravanje da li se vidi

¹¹⁴ Zdenka Lechner, *Tradicijnska kultura Slavonije, Baranje i Srijema*, Zagreb, 2000., str. 163.-164.

¹¹⁵ Isto, str. 164.

vlakno. Ako se vlakno vidi, kudjelja je dosta kisela i može se izvaditi iz močila. Nakon toga, ručice se peru u bari, a sama svrha močenja je kemijski utjecaj na drvenaste dijelove koji se iz kudjelja zatim vade mehaničkim putem. Kako bi se to moglo provesti, kudjelju je potrebno opet osušiti, a za pet dana kudjelja bi trebala biti suha i spremna za nastavak procesa.¹¹⁶

Slika 8. Sušenje kudjelje na suncu

(Izvor: http://www.os-vnazor-dugaresa.skole.hr/nastava/ivot_na_mre_nici/od_lana_do_narodne_no_nje?only_mod_instance=52_910_0&st3_action=tofriend,, 2. lipnja 2020.)

Kada je kudjelja još ugrijana od sunca, tada je vrijeme da se ona tuče na stupi. Stupa je naprava za odstranjivanje najtvrdih dijelova iz kudjeljne stabljike. Baranjska stupa je ručna, izrađena od drva, postavljena na četiri noge. Na gornjem dijelu ima dva drvena „zuba“ ili „češlja“, a na donjem tri te se između njih stavlja ručica koja se tuče, odnosno udara. Kako bi se mogla tući, ručici se najprije odsječe korijen, a pri udaranju zatim otpadaju tvrdi dijelovi koji se zovu „puzder“. Pri procesu obrade kudjelje se ništa ne baca pa se puzder koristi za pokrivanje gospodarskih zgrada, loženje peći i slično. Vrlo je važno da se kudjelja tuče na stupi kada je sunčano, kako bi kudjelja bila vruća, a ako vremenske prilike nisu odgovarajuće, odnosno ako nije dovoljno toplo, kudjelja se mora zagrijati u krušnoj peći.¹¹⁷

Nakon tuče na stupi, kudjelja se „tepanji na tepači“, ponovno na vrlo visokoj temperaturi na suncu. Tepača je također drvena sprava koja ima dva stupca

¹¹⁶ Isto, str. 164.-165.

¹¹⁷ Isto, str. 165.-166.

postavljena u dvije vodoravno položene noge ili samo podbočene nožicama, s učvršćenom daskom, takozvanim „zubom“ po kojem se „tepanji“. Ostatak koji tepanjem otpadne su „kučine“, otpadci iz kudjeljnog vlakna koji se ispredu u debelu pređu, koja služi za vezanje vinograda, gruba tkala ili vreće. Žute ponjave služe za tučenje graha, a pepeljinci, što je naziv za manje ponjave, koriste se za luženje, branje graha i slično. Kudelja se zatim provlači po grebenu, na suncu. Greben je naprava slična češlju, s kružno učvršćenim željeznim klinovima na daski. Greben se pričvršćuje za klupu uže tom te se još pritisne s dva veća kamena, da se ne bi pomicao dok se ručice provlače preko tih željeznih klinova. Smotak tako „izmikane“ kudelje, što znači očišćene na grebenu, zove se „povesmo“, a čini ga pet do 10 ručica. Svaka je ručica na donjem dijelu smotana, a na gornjem zasukana. Kučine koje otpadnu kod „mikanja“ služe za tkanje oplata, stolnjaka i otarka. Nakon mikanja staje obrada kudelje jer se tada moraju obaviti uobičajeni sezonski seoski poslovi. Nakon stanke, kudelja se iščetka četkom i to je prva faza koja se obavlja na hladnom, bez sunca. Kako bi bila hladna, kudelja se stavlja na zemlju te se tako priprema za ščetkanje koje je priprema za kudelju koja se želi tanko presti. Ščetka je, kao što i samo ime kaže, četka s drvenom drškom u sredini, koja je do polovice oblivena smolom. Ščetka je napravljena od svinjskih čekinja s glave, koje su povezane špagom i spomenutom smolom. Iščetkana kudelja se savija u „zeca“, smotuljak u kojemu su ručice isprepletene u obliku zeca. Tako ispredena nit daje najtanju i najbolju pređu, koja služi kao osnova za tkanje odjeće. Otpadci koji ostanu nakon ščetkanja nazivaju se „ščetkanice“, a služe osnovu i putku za oplata. Nakon ove faze više se ne koristi izraz kudelja, već se sve radi sa spomenutom pređom.¹¹⁸

¹¹⁸ Isto, str. 167.-169.

Slika 9. Greben

(Izvor: <https://muzejzeravica.org/item/870>, 2. lipnja 2020.)

5.5.3. Predenje i motanje pređe na rašak

Predenje se obavlja od polovice prosinca do početka ožujka. Baranjke predu uz pomoć kolovrata, no, to se u prošlosti činilo rukom, odnosno preslicom i vretenom. Ipak, unutar stotinjak godina prede se na kolovrat, koji se još naziva preljom, a preslice zovu „ručna prelja“ ili samo „prelja“, što je naziv i za ženu koja prede. Prelja obično sjedi na tronošku, ručna prelja joj je zabodena u pojas s lijeve strane, a pred njom je kolovrat na kojemu je montirano vreteno. Ručne prelje su stožastog oblika, a sastoje se od dva dijela. Na gornjem dijelu je vrh koji je izrezbaren, sa zadebljanjem kako kudeljica ne bi skliznula, a donji je ponekad ukrašen. Na ručnoj prelji se nalazi smotak prediva, koji je privezan „prevezitkom“, raznobojnom isprepletenom vunom na čijem se kraju nalazi „koščica“. U prošlosti je to bila prava svinjska kost, a danas je to koščica napravljena od olova ili saliven klin kositra s ukrasnom glavom. Prema kvaliteti kudjelje, odnosno prema tome koliko su prethodno objašnjene faze bile uspješne, dobiva se bolja pređa. Prede se na način da prelja lijevom rukom čupa predivo, a desnom ga vlaži. Sukanjem, koje se radi uz pomoć vretena, sastavlja se nekoliko vlakana u jednu nit ili pređu. Vreteno se okreće pritiskivanjem noge na daščicu, koja pokreće kotač koji svoje okretaje prenosi na vreteno. Predenje je vrlo zahtjevan posao koji se najčešće obavlja navečer. Na prela se okupljaju susjede, a

tijekom pređenja se jede, pije i veseli. Susjede donose svoje prelje te ih uvijek sa sobom nose i kući jer se prelja u svakoj kući naizmjenice. Osim prela u kojemu predu susjede, postoje i prela rodbine, djevojaka i djece. Prelo rodbine traje najviše tri dana, a majka tada poziva udanu kćer s njezinom obitelji da zajedno predu i razgovaraju. Prelo djevojaka održava se kao i kod žena, svake večeri kod druge djevojke, a specifično je da na njega dolaze i mladići te je glavna tema razgovora ljubav i udaja. Prelo djevojčica odvija se samo preko dana i one tamo tek uče presti.¹¹⁹

Slika 10. Motanje pređe na rašak

(Izvor: http://www.os-vnazor-dugaresa.skole.hr/nastava/ivot_na_mre_nici/od_lana_do_narodne_no_nje?only_mod_instance=52_910_0&st3_action=tofriend, 2. lipnja 2020.)

Nakon što se završi pređenje, pređa se namata na rašak. Rašak je drveni štap koji na jednom kralju ima rašlje, po čemu je i dobio ime, a na drugom poprečnu šipku ili letvicu. U baranjskim selima postoje dvije dužine raška, od kojih dulji ima 130 centimetara i stariji je, a manji je dugačak 70 centimetara te je iz tog razloga njime lakše baratati. Vreteno se natakne na deblju žicu i stavi na noge, dok se u jednoj ruci drži rašak, a drugom se rukom na njega mota pređa. Mota se na jednu ili na dvije strane, a ako se namata na dvije strane, dobije se „veliki močić“, odnosno „pasm“, a ako na jednu onda se vroje „pasamca“ i dobije se „mali močić“. Na rašku se broji

¹¹⁹ Isto, str. 169.-171.

količina prediva i povezuje se pasamca. Da bi žena znala kako formirati pasamca, treba unaprijed znati što će tkati. Kada je močić odbrojen i povezan, skida se s raška.¹²⁰

5.5.4. Luženje i sukanje

Sljedeći korak ovog procesa je izbjeljivanje, odnosno luženje. Luženje započinje u mlakoj vodi u koritu u kojoj se rastopi malo kreča, kako bi se močići nakiselili. Nakon što se nakisele, ocijede se te se stave u „parlug“. Parlug je smjesa od pepela i vrele vode i u njemu pređa ostaje preko noći. Ujutro se izmiče, posipa pepelom i složi u suho korito, pokrije mokrom krpom premazanom pepelom s malo vode i stavlja u krušnu peć i ostavlja tamo do idućeg dana. Idući dan se pređa izvadi, otrese od pepela, ispere se, rasprostre ili se odmah „luži u lužnici“. Lužnica je drvena kačica, koja se sastoji od družica opasana obručima, s otvorom na dnu. Pređa se, dakle, složi u lužnicu i pokrije oplatskom ponjacom, na koju se stavi suhi pepeo, koji se najprije prosijao. Lužnica se zatim prelijeva tri puta vodom, a devet puta „lugom“. Lužnicu se postavi na podnožje, a pod nju se stavi izdubljena drvena posuda u koju se cijedi tekućina kroz rupu. Lug dobiven iz lužnice lijeva se u kotao i ponovno se njime prelijeva lužnica. Nakon devetog prelijevanja iz lužnice bi trebao teći čisti lug. Drugog dana, pređa se ponovno pere i suši. Prilikom sušenja, potrebno je paziti da vani ne bude mraz koji bi pređu mogao omekšati. Pređa mora biti čvrsta i glatka, a to se postiže skrobljenjem u kukuruznom brašnu i vreloj vodi. Nakon skrobljenja pređa se mora rastresti kako ne bi bila slijepljena.¹²¹

Nakon luženja se pređa suče, a za sukanje su potrebni „vital“ i „sukalo“. Vital se sastoji od drvenog okvira u obliku pačetvorine te su u njemu smještene dva „kotura“, to jest šuplja valjka od drvenih šipki. Sukalo se montira na mosur ili na cijev na koju teče pređa te može pomicati rukom ili nogom. Močić se raspne na vital i počne namatati, držeći nit rukom.¹²²

¹²⁰ Isto, str. 171.-172.

¹²¹ Isto, str. 173.-175.

¹²² Isto, str. 175.

5.5.5. Snovanje

Posljednji korak obrade kudelje je snovanje. Snuje se na snovačima, koji se sastoje od osovine, to jest motke koja je uglavljena u strop i daščicu na podu te iz dva drvena okvira s klinovima za kršćenje. U vital se smjeste mosurovi na koje je nasukana pređa. Za okvir vitla uzicama se privežu mosurovi s namotanom pređom te se zatim, najčešće sa šest mosurova koji su postavljeni jedan ispod drugog, snuje. Niti se sa svakog mosura drže u lijevoj ruci iz koje se namataju na snovaču, koja se pokreće desnom rukom. Snovanje se na snovači izvodi od vrha prema dnu. Žice se zakvače na donjem klinu, a na gornja tri klina se krsti, dvije po dvije žice. Nakon što se osnova namota na snovaču, žice se broje i svako se pasamce povezuje. Pasamca se zatim broje prema namijeni, odnosno tkanju za koje su određena. Uz snovanje se vezuje i vjerovanje vezano za škripanje snovača, prema kojem je ono znak da će se jedna od djevojaka u kući ubrzo udati. Također, vjeruje se i ako će se snovati u trećoj korizmenoj nedjelji, da će se dijete roditi mrtvo. Snovanjem završava proces obrade kudelje te je ona spremna za tkanje.¹²³

¹²³ Isto, str. 176.-177.

ZAKLJUČAK

Nematerijalna kulturna baština ili nematerijalno kulturno nasljeđe pojam je koji se odnosi na prakse, predodžbe, izričaje, znanja i vještine te s navedenima povezane instrumente, objekte, artefakte i kulturne prostore koje zajednice ili pojedinci prepoznaju kao dio svojeg identiteta, a prenosi se nasljeđivanjem s koljena na koljeno. Manifestira se kroz usmenu predaju, kroz izvedbene umjetnosti, običaje, obrede i svečanosti te znanja i vještine stečene kroz tradicijske obrte.

Iako vrlo važna, nematerijalna kulturna baština i njezina zaštita, kao i načini očuvanja, nisu bili definirani pravnim okvirima te je to regulirano tek Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara od strane Ministarstva kulture Republike Hrvatske te UNESCO-ovom Konvencijom o zaštiti nematerijalne kulturne baštine. Prilikom upisa nematerijalnih kulturnih dobara na njih javljaju se mnogi problemi, ponekad zbog nemogućnosti upisa na UNESCO-ove popise zbog nedostatka upisa u nacionalni popis ili zbog nemogućnosti valjanog opisivanja dobra, definiranja naziva upisa, kategorije upisa te promatranja nematerijalnog dobra kao materijalnog, u smislu financijskih pogodnosti koje upis na popise donosi.

Baranja, mala multikulturalna regija na krajnjem istoku Republike Hrvatske, obiluje nematerijalnim kulturnim nasljeđem, čiji su nositelji njezini stanovnici. Šokci Baranju obogaćuju tradicijskom kulturom, odnosno običajno-obrednim praksama. Suprotno, kajkavci su u Baranji tijekom povijesti bili marginalizirana subetnička skupina, koja je potiskivala svoje nasljeđe i identitet, no danas ga ponosno ističe. Dalmatinci su također važni nositelji nematerijalnog kulturnog identiteta Baranje, iako u usmenoj književnosti nema traga o koloniziranim Dalmatincima. Zbog blizine Srbije, brojčano najveća nacionalna manjina u Baranji su Srbi, koji se u Baranji nazivaju Raci. Također zbog blizine, nositelji nematerijalnog kulturnog nasljeđa Baranje su i Mađari. Baranju je naselio i narod sa zanimljivom poviješću, tradicijskom kulturom, specifičnim obilježjima i vlastitim identitetom, a to su Romi. Svi oni svojim vlastitim identitetom i nasljeđem čine zajednički identitet i nasljeđe cijele Baranje.

U Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske upisana su samo dva dobra s područja Baranje, a to su tradicije uzgoja lipicanaca u Slavoniji, Baranji i Srijemu i crkveno pučko pjevanje. Tradicije uzgoja lipicanaca su prvo nematerijalno kulturno dobro vezano za neku životinjsku pasminu i njihova je uloga vrlo velika u hrvatskoj

povijesti, kako u plemićkoj kulturi, tako i u narodnom, seoskom uzgoju. U Slavoniji, Baranji i Srijemu iznimno se naglašava njihova nekadašnja uloga u životu i radu seoskih ljudi, u narodnim običajima i povezanosti s tradicijskim obrtima te je ove godine provedena treća predaja nominacije tradicije uzgoja lipicanaca za Reprezentativni popis nematerijalne baštine čovječanstva, ovaj put kao višenacionalna nominacija, u kojoj su sudjelovale Austrija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Mađarska, Italija, Rumunjska, Slovačka i Slovenija. Nadalje, crkveno pučko pjevanje na području Baranje predstavlja poseban izraz religijskih osjećaja i identiteta Baranje i Baranjaca nastao između 18. i 19. stoljeća, a najviše je cijenjen kod Šokaca. Crkveno pučko pjevanje specifičan je oblik nematerijalnog nasljeđa koji ima svoj materijalni dokaz te se osim predaje usmenim putem može i iščitati. U crkvi se na mjestima pučkih pjevačica mogu naći molitvene knjige i molitvenici, koji se koriste kao izvori pjesama koje se želi sačuvati. Osim materijalnih dokaza, crkveno pučko pjevanje čuva se smotrom crkvenoga pučkog pjevanja „Marijo, svibnja kraljice“ koja se održava u Crkvi svetih Petra i Pavla u Topolju, baranjskom selu, svake godine na posljednju subotu u svibnju. Stoga ne čudi da je crkveno pučko pjevanje iz Baranje 2011. uvršteno je u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske s ciljem očuvanja i upoznavanja mlađih generacija s crkvenom tradicijom, kako bi one mogle postati čuvari tradicijskog crkvenog pjevanja.

Samo je jedno nematerijalno kulturno nasljeđe Baranje upisano na UNESCO-ov popis, a to je bećarac, koji je zapravo najpoznatiji zajednički oblik tradicijske glazbe iz Slavonije, Baranje i Srijema. S obzirom na stih, bećarac je nizanje šaljivih deseteračkih dvostiha kojima se opisuju aktualne situacije, a svoje podrijetlo ima u natpjevavanju u kolu. Iako se natpjevavanje bilježi već u 19. stoljeću, u etnografskim izvorima iz 19. stoljeća postoje samo izrazi „bećar“ i „bećariti se“, koji imaju negativnu konotaciju i označavaju kradljivce, zločince, pijance i bludnike. Bećarci su dobri primjeri analize identiteta Baranje jer se u njima često spominju Šokci Baranjci, što je vrlo važan podatak jer se ni jedan drugi etnik ili subetnik ne spominje uz ime Baranje.

Baranja obiluje nevaloriziranim nematerijalnim kulturnim nasljeđem, od kojih je neko prisvojeno jednoj subetničkoj skupini ili samo jednome mjestu, a pripada cijeloj regiji, ili obratan slučaj, kada je neki običaj vezan isključivo za jednu subetničku skupinu pripisan ostalom stanovništvu Baranje. Primjerice, buše su pokladni običaj Šokaca te se vezuju uz predaju o protjeravanju Turaka iz Baranje pomoću maskiranja u zla bića

s rogovima, ovčjem krznom i oruđem. Danas se one izvode diljem Baranje, a na UNESCO-ov Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva upisane su kao pokladni običaj iz Mađarske. Nadalje, tu su kraljički ophodi koji su se odvijali na kršćanski blagdan Duhova do sredine 20. stoljeća u sjeveroistočnom dijelu današnje Republike Hrvatske, no zabilježene su i u Srbiji, Vojvodini i Mađarskoj. Podrijetlo baranjskih kraljica je i danas istraživačima nepoznato jer ovaj običaj ima mnoge simbole koji asociraju na razne mitske motive te se razlikuje od sela do sela. Iako je vrlo sličan nasljeđu upisanom u nacionalni popis, baranjskim kraljicama se bavi samo mali broj istraživača. Pudarine su običaj vezan za čuvanje vinograda od životinja ili kradljivca, a osim u Baranji, pojavljuje se i u drugim dijelovima Republike Hrvatske. Vrijeme odvijanja pudarina ovisilo je o etničkoj skupini u kojoj se običaj prakticirao. Šokci i Raci su bili najveći predvodnici njegovanja ovog običaja, no, njihovi načini odvijanja ovoga običaja bili su pomalo drugačiji. Iako je vrijeme odvijanja pudarina bilo drugačije, svi običaji vezani za njih su bili isti, no, pudarina je bila strogo etnički odijeljena. S obzirom da su se u pudarinama mladi upoznavali kako bi se kasnije vjenčali, a u to vrijeme kada su pudarine bile aktualne, miješani brakovi nisu bili poželjni, u ovom običaju etničke razlike su bile prepreka. Usprkos tomu, u etnički mješovitim mjestima u pudarinama su ravnopravno sudjelovali pripadnici svih etničkih zajednica. Prema dostupnim izvorima, pudarina je bila prisutna od kraja 19. do sredine 20. stoljeća. Iako nema točnih podataka o početku odvijanja ovoga običaja, njih ima za njegovo izumiranje. Izumiranje pudarina ovisi o selu u kojemu se ona odvijala, a razlozi izumiranja običaja bili su globalizacija, modernizacija i ostale klasične prijetnje nematerijalnom kulturnom nasljeđu. Ipak, običaj nije u potpunosti izumro, već se odvija na kulturnim manifestacijama u folklornom obliku. U nematerijalnom kulturnom nasljeđu Baranje je i jedan mađarski običaj, nazvan umlaćivanje pijetla koji je i danas aktualan, no s određenim modifikacijama. Obrada kudjelje je tradicionalna slavenska vještina i dio seljačkog rukotvorstva, kojim su se u Baranji bavile sve žene u svoje slobodno vrijeme, a održao se do danas.

Sve nematerijalno kulturno nasljeđe ne pridonosi jednako baštini čovječanstva, no svaka je kulturna tradicija od iznimne važnosti za njezine nositelje. Prilikom čitanja ovoga rada može se zamijetiti da su se ovom tematikom bavili samo određeni

stručnjaci, no, specifičnost nematerijalnog kulturnog nasljeđa jest da ono ne živi u knjigama, nego među ljudima.

LITERATURA

a) Knjige:

1. Antić, Josip, *Kulturna ruta bećarca i gange*, Turistička zajednica Grada Pleternice, Pleternica, 2019.
2. Antolović, Jadran, *Zaštita i očuvanje kulturnih dobara*, HADRIAN d.o.o., Zagreb, 2009.
3. Bösendorfer, Josip, *Nešto malo o našoj Baranji*, Zavod za baranjsku povjesnicu, Beli Manastir, 2010.
4. Lechner, Zdenka, *Tradicijska kultura Slavonije, Baranje i Srijema*, Hrvatsko društvo folklorista, Zagreb, 2000.
5. Okuka, Miloš, *Srpski dijalekti*, SKD Prosvjeta, Zagreb, 2008.
6. Poduzetnički centar Beli Manastir d.o.o., *Strateški razvojni plan Općine Draž 2017. - 2020.*, Općina Draž, Draž, 2017.
7. Pongrac, Zvonimir, *Gjelem, Gjelem - zbirka ciganskih ili romskih pjesama i melodija*, Profil, Zagreb, 2003.
8. Predojević, Željko, *Usmene priče Hrvata iz južne Baranje*, Centar za kulturu Grada Belog Manastira Ogranak Matice hrvatske u Belom Manastiru, Beli Manastir, 2018.

b) Radovi u zbornicima:

1. Ivanković, Ivica, „Marijo, o mili glas“ – marijanski napjevi iz Baranje, u: Edo Jurić, *Godišnjak Ogranka Matice hrvatske u Belom Manastiru*, sv. 10., Ogranak Matice hrvatske u Belom Manastiru, Beli Manastir, 2013., str. 161.-165.
2. Kuna, Marijana, Molitvenici koji su se koristili u Baranjskom Petrovom Selu krajem 19. i početkom 20. stoljeća, u: Željko Predojević (ur.), *Godišnjak Ogranka Matice hrvatske u Belom Manastiru*, sv. 11., Ogranak Matice hrvatske u Belom Manastiru, Beli Manastir, 2014., str. 12.-31.
3. Predojević, Željko, Kraljički ophodi i pjesme u južnoj Baranji, u: Pečuh, Stjepan Blažentin (ur.), *XI. međunarodni znanstveni kroatistički skup*, Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj, 2013., str. 347.-361.

4. Predojević, Željko, Tradicijska kultura i usmena književnost južne Baranje u suvremenim kulturnim praksama, u: Pšihistal, Ružica i Dimšić, Katarina (ur.), *Tradicijska kultura i kulturna baština Šokaca i Bunjevaca - zemlja, čuvari i baštinici*, ŠOKCI 11/12, Zbornik radova s međunarodnih znanstveno-stručnih skupova održanih 2016. i 2017. u Osijeku, Vinkovcima i Plavni, Osijek-Subotica, 2018., str. 237.-251.
5. Španiček, Žarko, Tradicije uzgoja konja lipicanaca u Slavoniji, Baranji i Srijemu: između kulturnih praksi i kulturnih politika, u: Tercej Otorepec, Mojca (ur.), *Nesnovna dediščina med prakso in registri, 15. Vzporednice med slovensko in hrvaško etnologijo*, Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva 53, Alfagraf tiskarna, d.o.o., Ljubljana, 2019., str. 210.-227.
6. Vitez, Zorica, Bećarac: Tradicijska glazba istočne Hrvatske, u: Čaplar, Alan (ur.), *Blaga Hrvatske: neprocjenjiva prirodna i kulturna baština*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2013., str. 195.-201.
7. Vitez, Zorica, Uvod: Nematerijalna kulturna baština, u: Čaplar, Alan (ur.), *Blaga Hrvatske: neprocjenjiva prirodna i kulturna baština*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2013., str. 192.-193.

c) Članci u časopisu:

1. Čačić, Mato; Baban, Marijana; Ljubešić, Josip; Čurik, Ino; Matasović, Martin; Tomo Rastija, Pregled uzgoja Lipicanaca u Republici Hrvatskoj 2004., *Stočarstvo*, vol. 60, br. 2, 2006., str. 103.-109.
2. Hrovatin, Mirela, Procesi očuvanja i popisivanja nematerijalnih kulturnih dobara u Hrvatskoj, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 36, 2012., str. 125.-135.
3. Lechner, Zdenka, Izvještaj o ispitivanju običaja kraljice, *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1959.*, knj. 66., HAZU, 1959., str. 382.-384.
4. Nikočević, Lidija, Rasprava: Kultura ili baština? Problem nematerijalnosti, *Etnološka tribina* 35, vol. 42., 2012., str. 7.-56.
5. Predojević, Željko, Pudarine i pudárske pjesme u južnoj Baranji, *Anafora*, vol. I., br. 2, 2014., str. 209.-224.

6. Varga, Darko, Crtice iz povijesti naseljavanja Nijemaca u Baranju, *Godišnjak Njemačke zajednice*, vol. 16, br. 1, 2009., str. 285.-327.
7. Vrbošić, Josip, Kategorije i brojčano stanje kolonista u Slavoniji i Baranji između dva svjetska rata, *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, vol. 6, br. 2-3 (28-29), 1997., str. 311.-325.
8. Vitez, Zorica, Kraljice: između seoskih djevojačkih ophoda i folklorne pozornice, *Etnološka tribina*, vol. 36, br. 29, 2006., str. 23.-51.

d) Ostale publikacije:

1. Detling, Denis, i Predojević, Željko, *Što je to i kako je bilo prije?*, Izložba edukativnog projekta "Spone Baranja - Muzej - Belje" u sklopu 19. muzejske edukativne akcije "(BEZ)VEZE" povodom Međunarodnog dana muzeja 2014., Muzej Slavonije, Osijek, 2014.

e) Zakoni:

1. Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine, NN 5/2005.
2. Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, NN 69/1999.

f) Internetski izvori:

1. Državni zavod za statistiku, *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku*, <https://www.dzs.hr/>, 29. svibnja 2020.
2. Ministarstvo kulture, *Glazbeni izričaj ojkanje*, <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6234>, 28. svibnja 2020.
3. Ministarstvo kulture, *Nematerijalna dobra upisana na UNESCO-ov Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva*, <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=5220>, 29. svibnja 2020.
4. Ministarstvo kulture, *Nematerijalna kulturna baština i procedure upisa na popise*, <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=21765>, 28. svibnja 2020.
5. Ministarstvo kulture, *Predana nominacija tradicije uzgoja lipicanaca za upis na UNESCO-ov popis nematerijalne baštine*, <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=24342>, 30. svibnja 2020.

6. Ministarstvo kulture, *Registar kulturnih dobara*, <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6212>, 28. svibnja 2020.
7. Ministarstvo kulture, *Sustav mjera zaštite nematerijalnih kulturnih dobara upisanih u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske*, <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=21766>, 28. svibnja 2020.

POPIS PRILOGA

Slika 1. Lipicanac.....	24
Slika 2. Ženska pjevačka skupina na smotri "Marijo, svibnja kraljice".....	27
Slika 3. Tamburaški sastav.....	31
Slika 4. Buše u Baranjskom Petrovom Selu	35
Slika 5. Lipe buše	37
Slika 6. Pudarine u Baranji	44
Slika 7. Umlaćivanje pijetla.....	45
Slika 8. Sušenje kudelje na suncu	47
Slika 9. Greben.....	49
Slika 10. Motanje pređe na rašak	50

SAŽETAK

Nematerijalna kulturna baština ili nematerijalno kulturno nasljeđe opće su prihvaćeni pojmovi za etnografsku, tradicijsku, duhovnu, narodnu ili folklornu baštinu. Kasnije, njezino je značenje jasno definirano pravnim okvirima kojima su propisani i načini njezine zaštite i očuvanja.

Na nestajanje nematerijalnog kulturnog nasljeđa mogu utjecati mnogi čimbenici, poput globalizacije, iseljavanja iz ruralnih krajeva ili migracije stanovništva. Svi ti čimbenici utjecali su i na nematerijalno kulturno nasljeđe Baranje, no u pozitivnom smislu. Upravo su poslijeratna razdoblja kroz povijest imala važnu ulogu u formiranju današnje multikulturalnosti Baranje, kada su je naselili sadašnji nositelji njezinog identiteta. Različiti, Hrvati, Srbi, Mađari i Romi već stoljećima žive u Baranji i njihovo raznoliko nasljeđe čini zajedničko nematerijalno kulturno nasljeđe Baranje. Iako je bećarac najpoznatije nematerijalno dobro s ovog područja, zaštićeno na svjetskoj razini, manje važni nisu ni tradicije uzgoja lipicanaca ili crkveno pučko pjevanje. Također, Buše, Kraljički ophodi, Pudarina, umlaćivanje pijetla i obrada kudjelje, iako ne toliko poznati i nevalorizirani zbog problema vezanih za upis na popise, predstavljaju važne elemente identiteta nositelja nematerijalnog kulturnog nasljeđa Baranje pa tako i nje same.

Etnolozi, antropolozi, povjesničari i ostali stručnjaci imaju za cilj zaštitu i očuvanje nematerijalnog kulturnog nasljeđa, no, to mogu učiniti jedino nositelji koji će svoje nasljeđe prenositi s naraštaja na naraštaj, njime se ponositi, njegovati ga i na taj način očuvati.

Ključne riječi: nematerijalno kulturno nasljeđe, Baranja, nositelji, zaštita, identitet

SUMMARY

Intangible cultural heritage is a commonly accepted term denoting ethnographic, traditional, spiritual, national, or folk heritage. Its meaning has later been clearly defined by law, which also governs means of its protection and preservation.

The disappearance of intangible cultural heritage can be driven by numerous factors, such as globalisation, migration from rural area or population migration. All these factors have also affected the intangible cultural heritage of the Baranja region, but in a positive manner. Throughout history, it was the post-war times that have played an important part in the creation of Baranja's multiculturalism today, when the region was settled by people who form its present identity. Croatians, Serbs, Hungarians and Roma have lived in Baranja for centuries, and the differences of their heritage forms the region's common intangible cultural heritage. Although the *bećarac* is the region's best-known intangible good, enjoying international protection, the Lipizzan horse breeding traditions and church folk songs are equally important. Furthermore, the Buše carnival traditions, Spring procession of Kraljice, the traditional event called Pudarina, the hitting of the rooster, and tow processing may not be so famous and recognised due to the problems related to listing procedures, but constitute important elements of the Baranja region and the bearers of its intangible cultural heritage.

Ethnologists, anthropologists, historians and other experts aim at protecting and preserving the intangible cultural heritage, but this can be achieved solely by its bearers who pass their heritage on from generation to generation, take pride in it, cherish it, and thus preserve it.

Key words: intangible cultural heritage, Baranja, bearers, protection, identity

Sažetak pregledao: Mario Šavorić, profesor hrvatskog jezika i književnosti i engleskog jezika i književnosti